Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (10886) | 1978 чылдың декабрь 17, воскрсенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжынга соңгулда эрттирер дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ Конституциязының Үндезин Хоойлузунуң 90 чүүлүн болгаш «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 12 чүүлүн ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжынга соңгулданы 1979 чылдың март 4-те, воскресеньеде, эрттирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1978 чылдың декабрь 13.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Хертек Сенгиш биле Хертек Биче-Уругнуң назыны ындыгла улгатпаан. Ынчалзажок олар Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозунуң мурнакчы малчыннары болуп, эш-оөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Олар мал кадарын эгелээнден бээр ам он сес чылдың нүүрүн көрүп турар.

Хойну малдап өстүреринге ХертектериҢ арга-дужулгазы улуг апарган. Чайын, күзүн кодан хойларын одар солун турган, ыяк семиртин алыр. Эки семиртилге—хойнуң кыштан хүр ажырарының, хөй төл бээрининиҢ, хураганнарының улуг-шыырак, доругуучал болурунуң үндезини деп, олар санап турар. Боттарыңың дужулгазы мынаар бүзүреткен.

Онгу беш чылдың үшкү шалымчы чылында алган хүлээлгелерин Хертектер бүрүн күүсеткен: төрүүр үүе хойга онаштыр 90 хураганны менди доруктарарын аазааш, 96-ны камгалап алган, 8 тонна сигенни кезин, кыштаанда чедирип, 19 тонна курган одекти болуп, хойларынга чем каап бээр 15 онгачаны, 8 шагжаны боттары кылып алган. Бо кежээ-кызымак хойжуларының кыштаа Мөген-Бүрен хемниҢ шыышык бажында турар. Олар бо чылын-даа хойларын кыштап хүр ажырарынга бүрүн бүзүрелдиг.

Биче-Уруг Хертек көдээ Совет депутаты. Ол малчыннарын ажыл-амыдыралын доктаамал сонуургап, оларга удаадараа барып, чагыгларны күүседи чедип ап турар. Оруктчирик берге, ырак болгаш малчыннарга бераан чедирип, хандырары нарын айтыыр. Депутат ону барымдаалан көргеш, дерги садынын боду тускайлап алган, аъш-чем аймаан база өске-даа хереглел бараанларын малчыннарга садыгдап, түңнелин санажып ап турар.

Н. УСПУН-ДОРЖУ.

Мөңгүн-Тайга район.

ЧУРУКТА: Хертек СЕНГИШ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының тоску сессиязы

СОВЕТ РОССИЯНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Онгу беш чылдың бүдүүзүнде Россия Федерациязының ажылчы чоннары Төрөөн чурттуң экономиказын болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаар дээш база чоннуң материалдыг амыдыралын, культуразын бедидер дээш күүсеннишкиниг ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы эш Л. И. БрежневтиҢ аңаа чугаазы, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ онгу сессиязының материалдары ажылчы чоннарны чаа-чаа чедишкиннерже сорук киргген.

Декабрь 15-те КремльдиҢ Улуг ордузунга РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ сессиязы болдунуҢ ажылын үргүлчүлээн. Сессия 1979 чылда РСФСР-ниҢ Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин чугаалажып көөрүп үргүлчүлээн.

Эштер **А. П. Кириленко, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, Я. П. Рябов** оларны депутаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыныбиле уткаан.

РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ Даргазы **В. А. Котельников** хуралды ажыткан.

РСФСР-ниҢ 1978 чылда Күрүне планының күүселдезиниҢ база 1979 чылда РСФСР-ниҢ экономика болгаш социал хөгжүлдезиниҢ Күрүне планының дугайында депутаттар: Ореховоның хөвеҢ-саазын комбинадының ажылчыны **В. Е. Локтева,** Воронеж областың Свердлов аттыг колхозунуҢ сүт-бараан фермазының эртелекчизи **В. В. Фабрицкая,** Якут АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ даргазы **И. И. Петров,** Чита области эмшелге черниҢ эмчизи **М. И. Загребина,** РСФСР-ниҢ автомобиль транспортунуҢ министри **Е. Г. Трубицин** болгаш ооңдаа өскелер санал бергеН.

Республиканың экономиказын болгаш социал хөгжүдезин улам ыңай хөгжүдериниҢ дугайын депутаттар чугаалаан болгаш РСФСР-ниҢ 1979 чылда Күрүне планын, бюджедин бадылаарын саналдаапнар.

РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазының орулакчызы, республиканың Күрүлепкенинің даргазы **Н. И. Масленников** түңнел сөс чугаалаан.

1979 чылда РСФСР-ниҢ экономика болгаш социал хөгжүдезиниҢ Күрүне планының дугайында Хоойлуну сессия бир эш-сетинил-биле хүлээп алган. РСФСР-ниҢ 1978 чылда Күрүне планының күүселдезиниҢ дугайында доктаал база хүлээп алдынган.

Ооң соонда РСФСР-ниҢ сан министри **А. А. Бобровников** түңнел сөс чугаалаан. РСФСР-ниҢ 1979 чылда Күрүне бюджеди бир үн-биле хүлээп алдынган. Киртинген өскерилгелерин болгаш эдилелерин бадымдаалап көргеш, Россия Федерациязының 1979 чылда бюджедин орулгалар болгаш чарылгалар талазы-биле 68.165.961 муң рубльге бадылаан. 1977 чылда Күрүне бюджединиҢ күүселдезиниҢ дугайында отчёт хүлээп алдынган.

«ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында» РСФСР-ниҢ ХоойлузунуҢ төлевилелиниҢ талазыбиле илеткелди РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ өөредилге, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының даргазының орулакчызы **Г. А. Николаев** кылган.

Бистин чурттувустуҢ төөгү болгаш культура тураскаалдары чоннуҢ эртем-билиниҢ, арга-дужулгазының болгаш мерген угаанының эгээртинмее-эртинези болур-деп, ол чугаалаан. Бистиң тураскаалдарывыс делегесиниҢ культура хөгжүлдезинге улуг салыышкын боон база ыяшк салгалдың кижизидилгезинге, ылаңгыя мөзү-шынар кижизидилгезинге ажыглаттының турар дээштиг чепсек болур. Тураскаалдарны камгалаары дээрге Төрөөн чурттуң чырыткылыг келир үезин, ыяшк салгалдың аас-кежин дээш демиселжин чораан болгаш ол демиселге амы-тынын берген кижилерге улуг хүндүткелди көргүскениниг ол болур. Совет улус бодунуҢ алдарлыг эрткен үезиниҢ дугайында тураскаалдарны камныы-биле ажаан, кадагалап келген болгаш кадагалап-даа турар. Эрткен үениҢ тураскаалдарын камгалаар, катап тургузар талазы-биле улуг ажылдар кылдынып турар.

Делегей пролетариадының улуг башкызы В. И. ЛенининиҢ ажыл-амыдыралы-биле холбаалыг Ульяновскиде, Шушенскоеде болгаш өске-даа черлерде тураскаалдыг черлер бүүгү делегейге билдингир. Төрөөн чурттувустуҢ эрткен төөгүзүн көргүскен черлер бисте хөй. Россия Федерациязында 26 муң ажыг тураскаалдар күрүне хайгааралында алдынган, музейлерде 20 миллион ажыг үнелиг экспонаттар кадагалаттының турар. Амгы үеде Россия Федерациязында күрүне камгалалында 26 муң хире төөгүнүҢ, археологияның, хоорай тудуунуҢ болгаш архитектураның, уран чүүлдүҢ тураскаалдары бар. Музейлерде 20 миллион хире улуг үнелиг көргүзүг чүүлдери бар.

Тураскаалдарны камгалаары болза күрүне органнарының болгаш хөй-иитпи организацияларының чүтүүл соруулгазы болур. Совет эргечагырганың чылдарында чүгле Россия Федерациязында төөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының болгаш ажыглаарының дугайында» ССР ЭвилелиниҢ Хоойлузун хүлээп алганы болур. Ам чугаалажып көрүп турар РСФСР-ниҢ ХоойлузунуҢ төлевилели эвилелдиҢ Хоойлузунга дүүшкек, ында ССРЭ-ниҢ болгаш РСФСР-ниҢ чаа Конституцияларының чүүлдерин барымдаалап көргеН.

ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдары болза улустуҢ байлаа болур болгаш ону күрүне камгалап турар дээр дугайында чүүл болза төлевилелдиҢ үндезини болган деп, илеткелчи онгалап дедиглээн. Культура салгалдарына, идей-кижизидилгелиг сорулгаларга хамаарышкан тураскаалдарны дээштиг ажыглаар дугайында В. И. ЛенининиҢ идеялары ында боттанган.

Эвилел ХоойлузунуҢ үнгенинииҢ соонда автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның хөй кезиннде төөгүнүҢ база культураның тураскаалдарын камгалаар херекти улам ыңай эжиждериниҢ угланган хемчегларни хүлээп алган. Эки түңнелдерин Москвада, Ленинградта, Бурят болгаш Мордва автономнуг республикаларда, Владимир, Новгород, Пенза, Томск болгаш өске-даа областарда чедип алган. Ол айтырыгларны күрүне ёзузу-биле көөр эки үлегерни Новороссийск көргүскен. Ында Новороссийск дээш тулчуушкуннарга Бичин черниҢ камгалакчыларының чижеглээр чүве чок эрсдидимин, совет дайынчыларының мһадырлыг чоруун илередип турар тураскаалдарны камгалаарынга чогуур корумчурумну тургузар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Ооң-биле кады төөгү-культура салгалынга ам-даа чамдык черлерде хумагалыг эвес хамааржып турар деп, оратор демдеглээн. Ол айтырыгларга тоомча чок көөр чорук, чижеглээрге, Тамбов болгаш Липецк областарда бар. Ында хөй саныг улуг үнелиг тураскаалдар багай байдалда туруп турар.

ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарын хамаан чок көөрүнүҢ фактызын, а чамдыкта ол талазы-биле хоойлужудулганы үрээр чорукту эм шыңнызыбиле буруу шаар херек. Чаңгыс-даа ылыг фактыга төөгүнүҢ Совет органнарының талазындан кичээнгей үндүрбейн барын болбас ужурлуг.

Культура салгалын камгалаарынга чугула рольду төөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүүгү-россия шиитилели, профэвилелдер, аныяктар, чогаадыкчы болгаш хөй-иитпиниҢ өске-даа организациялары ойнаар ужурлуг.

Туризмни, совет кижилерниҢ дыштанылгазын организастаарынга төөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарының ролю улуг. Москвада, Ленинградта, Новгородта, Псковта, «Алдын дээрбек» деп улуг сурагжаан маршрутта болгаш өске-даа черлерде тураскаалдарны туризм чорудар черлер кылдыр ажыглап турар.

Тураскаалдарны камгалаарының болгаш оларны идепкейлиг ажыглаарының хевирлериниҢ бирээзи болза оларның үндезининге Владимир-Суздаль, Ростов-Ярославль, Смоленск ышкап тус черниҢ камгалал музейлерин, улустуҢ ыяш тудугларының Карелияда Кижи, Архангельск областа Бичин Корелы болгаш өске-даа ыңдыг музейлерни тургузары болур. Тураскаалдарны музейлерге болгаш туристерге көргүзерин организастаарын моон соңгаар-даа сайзырадгайжыдар болгаш чаа маршруттарны ажылдап кылыр база ажыглаар ужурлуг.

Тураскаалдарны камгалаарының хөрөөнге чаа сорулгаларны амыдырал тургузуп турар. Бүдүн комплекстерни болгаш ансамбльдерни, хоорай тудугларының үлегерлерин камгалаарының әрежок чугулазы тургустунуп келген. Тураскаалдарны камгалаарының сорулгаларының ыпчаар салбарганы чүүү-даа мурнуда амгы үениҢ хоорай тудуунуҢ хемчээлиниҢ улгатканы-биле болдунган. Хоорайларның код планнарын ажылдап кылыр турда болгаш оларны боттандырып чорудун турда хоорайларның тургустунуп келген тудуун камгалаарын, төөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарын барымдаалап турарының чижээ биске хөй. Ол херекте үнелиг дужулга Ленинградта бар. Ында хоорай тудуунуҢ тураскаалдарынга каныыг хамааржып турар. Ооң түңнелинде хоорай бодунуҢ каташгаттынмас тускай хевирин болгаш чаражын долузу-биле хевээр арттырып алган.

Тураскаалдарны хевээр арттырары болгаш оларны ажыглаары республикада реставрация херээн дээштиг тутуусканындан улуу-биле хамааржыр. Тураскаалдарны камгалаарынга болгаш реставрастаарынга күрүне чыл бүрүзүнде хөй акша-хөрөнгини чарыгдап турар. Сөөлгү чылларда үндүрүп турар акша-хөрөнгө дөрт катап өскен. Дайын сөөлүндеги үеде ол сорулгаларга миллиард хире рубльди чарыгдаан.

«ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында» РСФСР-ниҢ хоойлузун хүлээп адыры республикада тураскаалдарны камгалаарының девилелин дыка бедидер болгаш ол тураскаалдарны совет улустуҢ эргеажыынга калбаа-биле ажыглаарын хандырар, СЭКП-ниҢ XXV съездиниҢ хүлээп алганы социал культура программазының ССРЭ-ниҢ, РСФСР-ниҢ Конституцияларында чүүлдерин боттандырарынга улуг базым болур деп, илеткелчи түңнелинде медеглээн.

«ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында» РСФСР-ниҢ Хоойлу төлевилелиниҢ дугайында илеткел талазы-биле ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, ССРЭ-ниҢ ЭА-ның Сибирь салбырының даргазы депутат Г. И. Марчук санал бергеН. «Сибирь» деп аттыг комплекстиг улуг программаны боттандырып турарының дугайында ол чугаалаан. Культура байдаан өөренир болгаш камгалаар талазы-биле хемчегларни ол программада көргеН. СибирьниҢ археологтары болгаш этнологтары БАМ-ның тудугжулары-биле кады ажылдап турар. СибирьниҢ эрте-бурунгу чурттакчыларының турган черлерни, хаяларда дүрүлерни, хөөрлерни олар шинчилеп турар.

ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар херектe чамдык айтырыгларже оратор кичээнгей угландырган. Төөгү-архитектура болгаш этнография комплекстериниҢ четкизин организастаары болгаш хөгжүдери аңаа хамааржыр. Академхоорайда бир ындыг комплекси тургузуп турар, аңаа эрги шагның ховар дээн тураскаалдарын чыыр.

ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын үчётка тургузар, камгалаар, катап тургузар болгаш ажыглаар талазы-биле Владимир областың специалистериниҢ дужулгазын Владимир облкүүскомнуҢ даргазы депутат **Т. С. Сушков** чугаалаан. Партияның болгаш күрүненің доктаамал сагыш салыышкынының ачызында эрте-бурунгуҢ Нерлиде—ПокровтуҢ дугаын, Алдын ааалгаларны, хоорай-тураскаал — Суздальды катап тургузуп камгалап алганын ол демдеглээн. Владимирщинага кайгамчыктыг кижилериҢ чораанына холбашкан мемориалдыг хөй сапныг тураскаалдарны чоп ортузунга кижизидилге ажылдарын чорударынга ажыглап турар.

Культура эртинеазын билип алыры, камгалаары—чугула болгаш херектиг, Амгы үеде төөгүнүҢ тураскаалдарын камгалаары болгаш ажыглаары республиканың культура тургузуушкунунда тускай угланышкынны алган деп, РСФСР-ниҢ культура министри депутат **Ю. С. Мелентьев** чугаалаан. Культура министерствозу чер-черде партия болгаш совет органнар-биле кады ажылдажылганы кылып турган, «Росреставрация» деп эртем-бүдүрүлге каттыжышкынын тургускан, ол организация 26 автономнуг республикаларда, крайларда, областарда ажылды чорудуп турар. «Спецпроектреставрация» деп институт ажылдап эгелээн. ТөөгүнүҢ, культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүүгү-россия шиитилели улуг ажылды чорудуп турар. Чоннуң, ылаңгыя аныяктарның патриоттуг болгаш идейлиг кижизидилгезинге улуг рольду ол ойнап турар. ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында РСФСР-ниҢ хоойлу төлевилелинде төөгүлүг дужулганы, бистиҢ улузувустуҢ мерген угаанын, чаагай чорук дугайында Коммунистиг партияның сагыш салыышкынын мөөңнээн.

«ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында» РСФСР-ниҢ чаа Хоойлу төлевилелин бадылаар дугайында саналдарны депутаттар киргген болгаш ол хоойлу социалистиг культураны улам хөгжүдеринге, совет кижилериҢ — коммунизм тургузукчуларының угаан-медерелин байлакшыдарынга улуг рольду ойнаар дээринге бүзүредин илергейлээннер.

«ТөөгүнүҢ болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар дугайында» РСФСР-ниҢ Хоойлузун болгаш хоойлуну күштүг болдурарының чурумунуҢ дугайында доктаалды сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Чарлыктарын бадыладыр дугайында илеткелди республиканың Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ секретары **Х. П. Нешков** кылган. Чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны Дээди Совет хүлээп алган.

РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ тоску чыыжының тоску сессиязы ооң-биле ажылын дооскан.

(СЭТА).

Соңгулдаларга уткуштур

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГУЛДА ОКРУГТАРЫН ТУРГУСКАНЫ

ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр база «ССРЭ-ниҢ Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниҢ ХоойлузунуҢ 13 болгаш 14 чүүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиуму 1978 чылдың декабрь 13-те үндүрген Чарлыы-биле ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан, ооң иштинде **Тыва АССР талазы-биле:**

392. Тываның соңгулда округу (төвү—Кызыл хоорай).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГУЛДА ОКРУГТАРЫН ТУРГУСКАНЫ

ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр база «ССРЭ-ниҢ Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниҢ ХоойлузунуҢ 13 болгаш 15 чүүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиуму 1978 чылдың декабрь 13-те үндүрген Чарлыы-биле ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Национаалдар Совединге соңгулдалар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан, ооң иштинде **Тыва АССР талазы-биле:**

646. Кызылдың чөөн талакы соңгулда округу (төвү —Кызыл хоорай).

Титов кудумчузунуҢ саарзык дугаарлыг талазындан эгелээш, Кызыл хоорайның чөөн кезээ болгаш Үш-Белдир суур кирер.

647. Кызылдың барыын талакы соңгулда округу (төвү—Кызыл хоорай).

Титов кудумчузунуҢ ажеш дугаарлыг талазындан эгелээш, Кызыл хоорайның барыын талазы кирер.

648. Бай-Тайганың соңгулда округу (төвү—Тээли суур).

Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга районнар кирер.

649. Барыын-Хемчиктиң соңгулда округу (төвү—Кызыл-Мажалык ажылчын суур).

Барыын-Хемчик район кирер.

650. Чөөн-Хемчиктиң соңгулда округу (төвү — Чадаана хоорай).

Чадаана хоорай болгаш Чөөн-Хемчик районнуң: Алдан-Маадыр, Баян-Тала, Бора-Тайга, Ийме, Ишкин болгаш Сүт-Хөл көдээ Советтери кирер.

651. Кызылдың көдээ соңгулда округу (төвү—Каа-Хем ажылчын суур).

Кызыл болгаш Тожу районнар кирер.

652. ӨөрүнүҢ соңгулда округу (төвү—Хандагайты суур).

Өөр район болгаш Чөөн-Хемчик районнуң: Тере-Хол, Хайыракан, Хөндергей, Хорум-Даг, Чадаана, Чыраа-Бажы, Чыргакы болгаш Шеми көдээ Советтери кирер.

653. Бии-ХемниҢ соңгулда округу (төвү—Туран хоорай).

Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнар кирер.

654. Таңдының соңгулда округу (төвү—Бай-Хаак-суур).

Таңды район кирер.

655. Тес-ХемниҢ соңгулда округу (төвү—Самагалдай суур).

Тес-Хем болгаш Эрзин районнар кирер.

656. Улуг-ХемниҢ соңгулда округу (төвү—Шагаан-Арыг хоорай).

Улуг-Хем район кирер.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГУЛДА ОКРУГТАРЫН ТУРГУСКАНЫ

ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр база «ССРЭ-ниҢ Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» ССРЭ-ниҢ ХоойлузунуҢ 13 болгаш 15 чүүлдеринге үндезилээш, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиуму 1978 чылдың декабрь 13-те үндүрген Чарлыы-биле ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Национаалдар Совединге соңгулдалар талазы-биле 750 соңгулда округтарын тургускан, ооң иштинде:

16. КрасноярскиниҢ соңгулда округу (төвү—Красноярск хоорай).

Красноярск край, Тыва АССР болгаш Якут АССР кирер.

СОҢГУ ЧҮКТЕ ЧИЗЕ

ОХОТСК. (Хабаровск край). Охотск районда чурттакчы чоннуҢ чизези доозулган. Ону хуусаа бетинде чоруткан, чүге дээрге, синоптиктернин медээлерин ёзугаар алырга, январь айда аңаа самолёттар ушпас, күштүг хаттыг, шуурганнаар агаар болур. Ырак суурларга чизечилерни вертолёттар чедирген. Арга-ыыштыг тундраның чоок казызы ол черде чурттакчы чоннуҢ чартык кезин ажылдап турар. ИвижилерниҢ турлаглаарынга чедир чизечилерни дужулгалыг улаачылар чедиргеннер. Күчүлүг бульдозерлер болгаш машиналар геологтарны, тудугжуларны суурларынче, метеостанцияже болгаш кызыгаар заставазынче орукту кылын харга үндүрүп берген.

Бүгү-эвилел чизезиниҢ саазынларын электроннуг саналга машиназынга ам сайгарып көөр. Ынчалза-даа ам безин олардан ол черниҢ үндезини чурттакчылары болур эвенкилер амыдыралында болган социал улуг өскерилгелериниҢ дугайын чугаалап болур. Чаңчыл болган ивижи деп профессиядан аңгыда олардан хөй кижи хову ажылдакчызы, куш ажаакчызы, саанчы деп профессияларны адааннар. Балыкчы деп бурунгу билигге штурманның, радистин, механиктиҢ специальностары каттышкан. Хөй кижилер геологтарның шинчилел отрядтарында өрүмнекчи мастерлер, тудугжулар, музыкантылар, автоматтыг шугумнарның таарыштырыкчыдары болу берген.

(СЭТА-ның корр.).

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Бистиң республиканың ажылчы чоннары Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязының Төп КомитединиҢ ноябрь (1978 ч.) ПленумунуҢ база ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ тоску чыыжының онгу сессиязының материалдарын улуг сонуургал болгаш кичээнгей-биле таныжып турарлар.

ТӘЭЛИ. Бай-Тайга районнуҢ партия, ажыл-агый болгаш хөй-иитпи активи район төвүнге чыгыын келгеш, ПленумнуҢ база сессияның материалдарын, Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы эш Л. И. БрежневтиҢ чугаазын өөренип эрткен. СЭКП райкомунуҢ бирги секретары Д. С. Даваын-оол аңаа илеткел кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) ПленумунуҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ онгу сессиязының материалдарын ажылчы чоннарга таныштырарының планы кылдынган болгаш бо хүннерде бүдүрүлге, албан организация черлериниҢ коллективторинде, малчын бригадаларда болгаш фермаларда хуралдар, лекция помчулгалары эртип турар.

Тәэлиде бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогунуҢ коллективиниҢ хуралынга СЭКП Төп КомитединиҢ ноябрь ПленумунуҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ онгу сессиязының түңнелдериниҢ дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Тудугжу С. Хоптак-оол коллективтиҢ мурнундан чүве чугаалаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынынга сеткил-сагыштың ханызындан оорушкүзүн ол плеретпишаан, аңаа харыы кылдыр улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Участоктун тудугжулары онгу беш чылдың баштайгы үш чылының база 1978 чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам 1979 чылдың үлүүнге киирештир ажылдап турар. РайоннуҢ бүдүрүлге черлериниҢ араазында шинчилир Кызыл тугун ол колектив быжыы-биле тудуп турар.

К. МААДЫ.

* * *

АРЖААН. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) ПленумунуҢ база ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ онгу сессиязының материалдарын, Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы эш Л. И. БрежневтиҢ чугаазын совхозтуҢ ажылчыларынга таныштырып, тайылбырлаар ажылды Бии-Хемде «Өөк» совхозтуҢ партком чорудуп турар. Партком кежигүннерин, активтерин партияның болгаш чазактың чугула документилерин таныштырары-биле бригадаларда, фермаларда быжыглаан.

ПленумнуҢ болгаш сессияның материалдарын Малиновканың хойжуларынга профэвилелдиҢ ажылчын комитединиҢ даргазы М. Маады, төп сүт-бараан фермазының коллективинге зоотехник А. Брагин, төп салбырның аныяктарынга инженер В. Салчак таныштырып, тайылбырлаан. Ажыл-ишчилер ол документилерни улуг кадыр-лүүшкүн-биле хүлээп ап турарлар.

ПленумнуҢ болгаш сессияның материалдарын, Пленумга эш Л. И. БрежневтиҢ чугаазын ажылчы чоннуҢ ортузунда 18 политинформатор, 36 агитатор тайылбырлап, таныштырып чорудуп турар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДӨРТКҮ ЧЫЫЖЫНЫҢ ОНГУ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ дөртку чыыжының онгу сессиязы 1978 чылдың декабрь 18-те, эртенгиниҢ 10 шакта СЭКП обкомунуҢ Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

* * *

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛӘЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ депутаттар төлээлекчилериниҢ хуралы 1978 чылдың декабрь 18-те 9 шак 30 минута турда Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болур.

* * *

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ доктаамал комиссияларының хуралдары 1978 чылдың декабрь 17-де, воскресеньеде, Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ бажыңынга эртенгиниҢ 9 шакта болур.

партийжи информация

Дуржулга солушкан

СЭКП Тыва обкомунуң организастааны зона аайы-биле семинар чоокта чаа Эрзин суурга болуп эрткен. Анда Тес-Хем, Эрзин районнарда партия эге организацияларының болгаш совхозтарда парткомнар секретарылары киришкен. СЭКП-ниң Тес-Хем, Эрзин райкомнарының бирги секретарылары П. Т. Дамба-Хуурак, А. Ч. Монгуш олар болгаш үстүнде райкомнарның база партия обкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары семинарга олурушкан.

Семинарның киржикчилери әлбәк каш темаларга лекцияларны дыңнаан. Оң соонда ол районларда партия эге организацияларының секретарылары боттарының коллективтериниң мурнунда сорулгаларны шиитпирләәринге парторганизацияларның организакчы ролүнүң талазы-биле арга-дуржулгалыг солушкан.

Эрзин районда дугаары 5 КМК-да партия эге организациязының секретары А. Д. Донгак бодунуң ажыл-чорудулгазының дугайын семинарның киржикчилеринге чугаалаары солун болган. Бо эге организацияның ажылында болгаш Эрзин ортумак школазында, районда, Ленин аттыг совхозта партия эге организацияларының хөрек эмгеглериг, ажыл планын тургузуп турарының, коммунистерге партийжи даалгаларны берип, оларның харыысалгазын бедидип турарында эки чүүлдер барын семинарга демдеглээн.

Семинарга партия эге организацияларының секретарларындан оң ажыг кижи чүве чугаалаан, боттарының коллективтериниң ажылынга, бар аргаларны долу ажыглаарынга, партийжи улуртулганы улам ыңай эксижидиринге ол семинар ажыктыг болганын демдеглээн.

Ролю өскен

Улут-Хем районда № 209 орук-ажыглал участогунда планныг оңаалдалар болгаш социалистиг хүлүмдеглериниң канчаар күүсеттиниң турарының дугайын СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Коллективте социалистиг чарыштың дээштинин, ажыл-ишчилерге калбак, нептерелдиг болуруг, оң түүнелдерин дедиштирерин хандырбайн, эки дуржулганы нептеретпейн келген. Оң түүнелиниде коллектив кол-кол көргүзүглер талазы-биле планныг оңаалдаларын күүсеттпейн турар. Тудуг ажылынга чаа технологияны нептеретпейн, орук техниказы үр үеде ажыглал чок аная турар. Орук-ажыглал участогу бо чылдың оң айларында кол септелгенин планын чүгле 33,5 хуу, ортумак септелгенин—73 хуу күүсеткен.

Коллективтиң администрациязы, ында партия болгаш хөй-иитти организациялары кижизидилге ажылынче хапылап кирбейн, политиктиг болгаш экономиктиг өреднлгенин сайзырадгайжыдарынче кошкак кичээнгей салган. Кадрларының ажылдан үнер-кирери хөй болуп турарын бюро демдеглээн.

Айыттынган четпестерни чайладырыр, ылангыя социалистиг чарыштың дээштинин бедидерин, көскү агитацияны болгаш политмассалыг ажылды экижидерин айыткан доктаалды райком бюрозу хүлээп алган.

Эки организастаар

№ 5 КМК-ның партия организациязының ажылының дугайында ында партия организациязының секретары А. Донгактың отчёдун СЭКП Эрзин райкомунуң бюрозунга дыңнаал.

Партия организациязының коллективке организакчы ролю өскен, партия хуралдарын Уставтың негелделеринге дүүштүр эрттирип, чамдык ажылдарны чорудуп келгенин райком бюрозу демдеглээн.

Ынчалза-даа КМК-да хөй-иитти организацияларының ажылынга улуртулганы копсаткаанындан чамдык ажылдакчыларның талазындан корум-чурум үраар чоруктар бар.

Хөй-иитти организацияларынга партийжи улуртулганы эксижидип, коллектив кежигүнерериниң түс-түзү-биле ажылды күштелдирерин болгаш ында ажыл-ишчилерни мобилизастаарынга көскү агитацияның ролюн бедидерин КМК-да партия организацияларынга райком бюрозу негээн.

Күүселде хыналдазы дээш

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунга «Шекпээр» совхозта парткомнуң шиитпирлер күүселдеин контрольдаар талазы-биле канчаар ажылдан турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Үстүү органнарның болгаш бодунуң хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдеин контрольдаар ажылды партком багай эвес тургузуп, тускай хемчегларни ажылдан ыылгаш, ону боттандырып турар.

Ынчалза-даа чамдык шиитпирлериниң күүселдеин четпес организастаан турарын райком бюрозу демдеглээн. Ылаңгыя Аянгаты салбырында бо ажыл кошкак. Партком чер ажылының культуразын бедидериниң угланган шиитпирлер күүселдеин четпес организастаанын, минералдыг болгаш органиктиг чемнишидилгелер ажыглалының багайын бюрога шыңгыы сайгарып көрген болгаш ону чайладырының сорулгаларын айыткан.

БЕЛОРУССИЯНЫҢ ЧЕР АДААНЫҢ БАЙЛАКТАРЫ

Геологтуг шинчилелдер чорударынга мурнунда перспектива чок деп санаттырып чораан Белоруссияның чер иштининиң байлактары казып тыва чүүлдер-биле бай болган.

Чижевичи дээр кодаа суурнуң чанындан калийлиг дуустар алырының кол рудазы болур катташкак кара-кызыл өңнүг сильвиниттиң Байлак черин ажыдып тыпкан. Бодунуң курлавырларының талазы-биле Солигорскиниң калий бассейни болза Европада эң улуг бассейннерниң бирээзи болур.

Кижи эрте албас тулаалардың аразында Полесьеде нефть суургалары бедил үнүп келген болгаш «кара алдын» аттыгып үнүп эгелээн. Солигорскиниң болгаш Туровтуң чоогунда ыыбар сланец база тывылган. Витебск чоогунда доломиттиң әлбек курлавырлары бар болган.

Тулаалар үр үениң дургузунда граниттиң әлбек черлерин чажырып келген. Ынчалза-даа ол тулаалардың «чажыдын» чер шинчилекчилери ажыдып ап шыдапканнар. Ам геологтар кончуг чараш даштың бар черин ажыдып тыпканнар. Оң-биле кады гранит ыынча ханы эвес черде—7 метрден 42 метр ханы черде бар болган. Ону казып тывары улуг ортектиг шахталарны тударын негевес, ында ажылды өрүмнээр чазылдырыышкын методу-биле чорудуп турар.

Республикада шил кылыр, хевирлер кудар, тудуг кылыр элезиннер болгаш сайлар, малгаш сава кылыр досуруктар бар. Олардан изасталга плиталарын, дренаж болгаш канализация хоолайларын, тууйбу, керамзит, өске-даа тудуг незектерин болгаш материалдарын кылып ап турар.

Чер адааның байлактарын шинчилекчилерниң ажыдып тыпкан черлеринде чаа хоорайлар, амгы үениң күчүлүг будурулгелери тургустунуп, индустрияның ыныы-буру адырлары улам ыңай хөгжүп турар апарган.

ЧУРУКТА: (оң талазындан солагай талазынче) БССР-ниң геологтуг шинчилелдиг эртем институдунуң директору Л. А. Демидович, нефть-газ барын баш удур шинчилээрикиниң секторунуң эртем ажылдакчызы В. Б. Окушко, дилелге-шинчилел ажылдарының методика секторунуң эргелекчизи А. И. Кононов, нефть гидрогеологтуг шинчилелдиг эртем эртем ажылдакчызы А. П. Лавров, нефтиниң болгаш газтың геохимиязының сектор эргелекчизи П. Д. Жуков болгаш қилдис эргелекчизи С. П. Микуцкий оларның республиканың девискээринде казып тыва байлактарның тектоникиг картазын көрүп турары.

Г. УСЛАМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникиазы.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

Тываның оңнуг металлургиязының баштайгызы «Тыва кобальт» комбинатта электри болгаш чылыг энергиязын, металлды, чыг-этти камнаары дээш демнеел калбарган. Камналга дээш демиселде чаартыкчылар улуг үүүн киирип турарлар. Камналга—ол бүдүрүлге коллективиниң цехтеринде, участоктарында, әлчегларында болгаш түс-түс ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының социалистиг чарыжының кол негелделериниң өнүрү. Онгу беш чылдың үшкү чылының эрткен оң бир айларының дургузунда комбинаттың үүлге септелге-механиктиг цеги 22 муң рубльдиг камналгазын чедип алган.

Цехте металл камналгазы дээш демисел калбарган. Ында әлчег норма-чижээн 115 болгаш оң-даа хөй ажыр күүседип турааларының саны немешкен. Апыяк токарь Григорий Малышев эрткен айда чарыштың бирги черин ап, планны 120 хуу күүсеткен. Ол чүгле мурнакчы токарь эвес, харын комбинаттың комсомол комитединиң бюро кежигүнү, аныяктар ортузунга ажылга идепкейлиг киржикчи.

ЧУРУКТА: токарь Г. Малышев.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДОСААФ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-ның III пленуму Москвага болган. «ДОСААФ организацияларында кадрлар болгаш хөй-иитчи актив-биле ажылдың байдалының болгаш ону экижидиниң талазы-биле хемчеглер дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-ның даргазы Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры, Совет Эвилелиниң Маршалы А. И. Покрышкин кылган.

Партияның айтыышкынларын, камгалал шиитилелиниң Бүгү-эвилел съездизиниң шиитпирлерин күүсеткиишаан, ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-зы, эвилелдешкен республикаларның ДОСААФ ТК-лары, край база область комитеттери ДОСААФ-тың удуртукчу органнарының бүгү звеноларын быжыглаар талазы-биле улуг ажылды кылган деп, ол демдеглээн.

Шиитилелдиг комитеттери кадрларының идейлиг каналымышкынын, оларның ажыл-ишчи мергежилин болгаш шеригтехниктиг билиглерин бедидер дээш эки ажылдап турар апарган. Актив әлбәк өскен, камгалал шиитилелиниң ажыл-чорудулгазынга оң ролю бедээн. Амгы үеде ДОСААФ-тың удуртукчу органнарынга 6 миллион ажыг кижини соңгаан.

Оң-биле кады хөй саныг эге организацияларның ажыл-чорудулгаларында шыңгыы четпестер ам-даа бар. Оларны камгалал-массалыг ажылдың төвү болдурарының сорулгаларын оожум шиитпирлеп турар, чорудуп турар ажылдарының чамдыызының дээштин куду.

ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-зының пленуму чугаалажып көрген айтырыг талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

(СЭТА).

Коммунист дугайында чугаа

СЕТКИЛДЕ ДҮВҮРЕЛ

САЛЧАКТЫҢ сеткилин бир айтырыг дүвүредип чораан. Ол дугайын кады ажылдан турган өөрүне чугаалап, хурал-суглаага-даа сагындырып турган. Ынчалзажок түүнел эвээн. Ам канчаар, четпестер-биле эптежип орар эвес. «Асбест дээш» деп солуунуң редакциязынче ол дугайында чагаа бижээн.

Комбинаттың руднигинде техниканы озал-ондак чок ажыглаарынче кошкак кичээнгей салып турарының дугайында шүгүмчүлелдиг материал удаваанда ол солунга үнүп келген. Оң автору Салчак Сендаа болган. Ажылчыннар ону номчаан чүүлдүгүнүп, «айтырыгны ыын көдүргеп-дир сен» дижип турган. Оң кадында парткомдан кел дээн болган. Салчак бүдүү шитинде шала дүүрексеп, «канчаар дээн ол иргиз?» деп бодап, партия комитединге班ын чеде берген. Ында руднигтиң удуртукчулары, техниканың айыыл чок чоруунуң талазы-биле инженер база келген орган. «Меня чемелээр дээн улус иргн бе, чүвениң шынын бижээн-не болгай мен»— деп бодал оң бажынга кире дүшкен.

— Техниканың айыыл чок чоруун хажык чокка сагыры — бистиң ажылывыстың бир чугула талазы—деп, партком секретары чугаалаан. —Боже онза кичээнгей салбаа болза хоржок. Бисте бүдүүлгеге ажылдан чорбаан, дуржулгазы эвээн аныяктар хөй болгай. Озал-ондактар база болгулап турар-дыр. Ындыг чорукту болдурбас дээш организае-техниктиг болгаш тайылбыр ажылдарын күштелдирер ужурлуг бис. Бүгүн руднигте техниканың айыыл чок чоруун канчаар сагып турарының дугайында айтырыгны чугаалажыр дээш сиилерни чалап эксиелеппис бо, эштер «Асбест дээш» солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдың автору коммунист Салчак база мында олуржүп тур.

Руднигте бо айтырыг талазы-биле байдалды ол хүн бүгү талазы-биле сайгарып, кандыг хемчеглер алза чогуурун тодарадып, шыңгыыдаа чугаалашкан. Салчакка сөс бээрге, ол турун келгеш, мынча дээн:

— Хамык ужур шүгүмчүлеп, солун редакциязынче дыңнадырында эвес-ле болгай. Техниканың аныыл чок чоруун руднигте-эки сагыыйын келгениниң дугайында харылап турар эштерге чугаалап, бодуунуң талымдан база чогуур ажылды кылган мен. Ындыг-даа бол, кылза чогуур чүүлдер ам-даа хөй. Ынчангаш сөстен ажыл-херекче шилчип, бо ажылды үндезинин-биле экижитсе эки.

Оң соонда руднигке техниканың аныыл чок чоруунуң талазы-биле ажыл экижээн, озал-ондакка таварыжыр чоруктар читкен. Ылаңгыя чер чара теписикчилери кончуг оваарымчалыг апарган.

КОММУНИСТ Салчак Сендаа хөй-иитинин херээ дээш сагыш човангыр кижи дээрин бо таварылгаан бе-аин илдеп-дир. А оң ажылчын мергежили экскаватор машинаын. Сендаа дораа-ла нарын машинаны башкара бербээн. Баштай келгеш холбиле даг-дүгү чымы, үр ажылдап келгеп. Чоорту холбиле кылыр ажылдар кылырдыр, харын-даа, шуут чидип бар чорда, экскаваторщиктер курузун ол доозун алган. Кыымак эр аңаа доктааваан. Ак-Довуракты политехникумунуң болбаазырадылга салбырын 1973 чылда дооскан. Ынчангаш ол әлбәк кыш техниктиг тускай эртемниг. Фабрикага-даа, руднигке-даа, карьерга-даа ажылдап шыдаар.

Ынчалзажок экскаваторлар башкарар кижилер эң чугула херек апарган. Коммунист С. Салчакты аңаа тургузуп каан ужуру-даа ында.

— Өөренип, херечилелди холга тутса-даа, экскаватор башкарыр ажылдаары амыр эвес чүве-ле болгай— деп, ол чугаалаар.— Оң ишинче кирип, көрүүлер ышкажыл. Ында дериг-херексел эремчик дузаа дег чүве-дир ол? Бир-ниг чыл эрткенде әлбәк биле бээр чүве. Чүүл-даа чоорту шиңгээдип алыр, шыдамык чорук херек-ле болгай. Чамдык аныяк болдар чүвениң ужу-бажын билип ал сал-ла менээргенир боор. Оң ужун частырыгга таваржып, баштайгы бергелерге-ле муңчулгаш, оң чоруй баарлар.

— Комбинатта ажылчыннарның үнер-кирер чоруунуң бир чылдагааны ында-дыр аа — деп аңаа немежип кагдым.

— Ындыг харын, чылдагаанларым бирээн ол —деп, Сендаа Осурович харылайдыр.— Чыл иштинде Ак-Довуракты бүдүүлгелиглеп он-он кижилер үнген, а хөй-хөй кижилер кирген. Бодап көрүүр даан. Байдал мындыг турда эки түүнел чедип ал болур бис бе?

САЛЧАК Сендаа Кара-Даш даанның мөөстеринге он беш катап кыышты, чайны, күстү болгаш часты уткаан. Бо үениң иштинде ол кандыг бергелерни шыдажып эртпээн дээр. Ажыы-биле чугаалаарга, ол бичиизиндеп тура хөй кадарып, арыг агаарлыг делгемнерге, чечек-чимистиг таңгеларга база хандыкшаан. Кыштың чыккылама соогунда, чайның дунааргай казында, чаъс-чайыктыда, хаттыг-боранныгда экскаватор кабиназының иштинге олуруп алгаш, шак-минутага чаңыр-тын ажылдаары аңаа база белеп эвес болган. Чүүлүн ыынчан турар боор ону, кодээ хөй кадарар чоор бе деп бодал оң бажынга база киргилээр турган.

Ынчалзажок ындыг бодалдарны ол үзе киргиз, даандырган ажыл-ижинге шымыгып турган. Черде ынчаш будурулгениң шыңгыы негелдериге чаңчыгып алыры, ылаңгыя мурнунда кошкун ажыдералдыг чораан чамдык кижилериниң сагыш-сеткилиниге берге дээрзин ол хандыр билген. Ындыг-даа бол, ону ыыдажып эртип, хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип келген.

Оң күш-ажылын партия, чазак үнелеп, медальдар болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаан. Салчак аңаа сорук кирип, Торээн чурттуң шанналын шыдамыккай күш-ажылы-биле харылаан келгеп.

КОММУНИСТИҢ сеткилин дүвүредип чоруур база бир айтырыг бар. Оң ужуру мындыг чүвү-дир. Ак-Довуракта колдуунда ортумак билиглиг аныяктар ажылдап турар. Оларның хөй нуруузу бодуунуң тускай эртемин эки билир, дуржулгалыг ажылчыннар-дыр. А чамдык кижилериниң техниктиг билин кызыы хирезинде улаштыр өөренирин бодавас.

Кижилерин техниктиг билиглерни шиңгээдип алырынче эвиледдээр дизе, бир дугаарында боду хууда үлегерчижээн көргүзер болгаш тайылбыр ажылын чорудар апаар. Ынчангаш ол ийи-үш ортумак техниктиг тускай мергежилди шиңгээдип алган, түс черниг солунун дамчыштыр база хууда санал-сумезиби-биле аныяктарга тайылбыр ажылын кылып келгеп. Ындыг-даа бол, бо ажылды мөөндаа артык күштелдирзе деп бодал оң сеткилин хайныкгырып чоруур.

— Техниктиг билиглерни шиңгээдип алыр талазы-биле суртаал ажылы бисте ам-даа кошкак— деп, Сендаа Осурович чугаалаар.

— Чамдык аныяктар чүвениң ужу-кыдымы биле алгаш-ла соксан каар, чогум ханыдаваас боор-дур. Техниктиг билиин бедидер дээш улаштыр өөренмес, разрядын бедидип албас. Разряд бедээн тудум, акша-шалың база көвүдээр болгай. Чамдык кижилер ону безин эскербее боор. Билиглиг тускай эртемниглер демирин тоотап коргеш-ле, кандыг сорулга дээрзин ылган каантар-дыр. Черде ынчаш Ак-Довуракта тыва инженерлер, техниктер, геологтар, механиктер ам-даа эвээш. Аныяктар бо мергежилдерге хөй-биле өөренир болза эки-дир ийин.

Хоочун ажылчын Салчактың бо бодалы базе-ла өөптүг. Ак-Довурак аныяк тыва ажылчын ацгының каныакчызы дээрзи бүгүдүе билдингир. Ында чүс-чүс кижилер техниктиг билиглер-биле чепсегленгеш, черниң байлаан кызыл, чонуун эрге-ажылынга бараалгадып келген. Оң-биле кады олар боттары база өзүп, дуржулгалыг ажылчыннар апаргылаан. Ынчалзажок бо талазы-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Коммунист Салчак Сендаа бодуунуң күш-ажылчы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсеткиишаан, хөй-иитти ажылынга база идепкейлиг киржип, ылаңгыя техниктиг билиглерни аныяктар хандыр шиңгээдип алзын дээш бүгү талыг тайылбыр ажылын кылып келгеп. Бо талазы-биле ол бодуунуң хууда телеатиг үлегер-чижээн көргүзүп, сагыш-сеткили дүвүреп чоруур.

Б. МОНГУШ.

НОМНУ — БҮГҮДЕГЕ

Каа-Хем районунуң номчуларының отчёт-соңгуудалыг конференциязы болуп эрткен. Коммунистиг кижизидилгеге номнуң ролүнүң дугайында илеткелди районнуң номчулар иштилелиниң баштаар черинин даргазы Г. Пересторонина кылган.

Районда оң кодаа библиотекаларда 5967 номчукчу, оларның иштинде ийи муң өөренкчи доктаамал номчукчу боор турарын, 1978 чылдың үшкү кварталында ук библиотекалар чаа 5685 экземпляр номнарны садын алганын болгаш районнуң ном садын 21600 рубльге номну газрганын илеткелчи чугаалаан.

Ленинниң теоретиктиг ажылдарын пропагандалаар талазы-биле районнуң номчулар эки тура иштилели өөрүп эвес ажылды кылып келген. Кундустуг кодаа библиотеказының инициативазы-биле (эргелекчизи Т. Неволина) «Ленинниң болгаш партияның херээнге шынчы бис» деп аас журналы болуп эрткен. Ол аас журналындан суурнуң чурттакчылары төрөөн суурнуң төөгүзүн, өөн канчаар сайзырап келгенинин дугайын билип алганнар. Районнуң бүгү библиотекаларында доктаамал номнар делгелгеп ажылдап турар. Бүрен-Хемниң библиотеказында «Улуг оруктуң үе-чаазы», Ильичевтиң кодаа библиотеказында «Революция эгелиг, а оң төнчүзү чок», Бүрен-Бай-Хаак библиотеказында «Октябрь болгаш үе» дээн чижектиг номнар делгелгезин организастаан. Политиктиг литератураны пропагандалаарынга «Ленинчи зачёт», «Ленинчи кичээл» деп аттыг хемчегларни база эрттирип турарлар. Номчуларның бот-идепкейин бедидер сорулга-биле Сарыг-Сеттин № 1, 2 ортумак школаларында ленинчи зачёттуг чыл бүрүде эрттирип турары эки. Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлге коллективтеринде эш Л. И. Брежневтиң «Катан тургузуушкун», «Бичии чер», «Кур чер» деп чогаалдарының калбак номчулгазы чоруп турар.

Номчуларның иштилелиниң билин, культуразын база номга хандыкшылын бедидер сорулга-биле библиотекаларга номчулга конференцияларын, номнар делгелгелерин, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, Л. Н. Толстойнуң төрүттүнгенинден бээр 150 чыл, С. А. Сарыг-оолдуң 70 харлаңынга тураскаатканы «Хөй дылдыг төрөөн чериивистер» деп поэзия кежиделерин организастаан эрттиргилээн.

Саңгы ийи чылдарда номчуларның районда чаңгыс-даа эге организациязы тургустунмаанын, а амгы үеде ажылдан турар 8 он эге организация 1975—1976 чылдарда-ла тургустуганын илеткелчи четпес ажыл деп демдеглээн.

Конференцияга Сарыг-Сеттин төнчүгүнген системалыг район библиотеказының эргелекчизи Н. Латкина, ол-ла библиотеканың уруглар салбырының эргелекчизи Л. Разыграева олар өөренкчилерин номга сонуургалын улам бедидер дугайын база чугаалааннар. Сарыг-Сеттин ном садының (эргелекчизи Г. Спрыгина) 17 ноч тарадыкчылары оо ажылга улуг дузаны чедирип, кызыыгаккай ажылдан турарлар. СЭКП райкомунуң библиотеказының эргелекчизи эш Ганина өөренкчилерниң мергежил шилип алырын номчулар иштилели, школа болгаш өске-даа организацияларның демниг ажылы-биле чедип алыг апаар деп демдеглээн. Ол ышкаш доктаамал ажылдан турар «Политиктиг литературада даа чүүлдер» дээн ышкаш номнар сайгарылгазы ажылчын коллективтерде болбайн турарының дугайын районнуң сан килдизинин инспектору А. Будрявцева шүгүмчүлеп чугаалаан.

Конференция районнуң ажыл-агыйларынга, албан организацияларынга, бүдүрүлге черлеринге, школаларга болгаш өске-даа организацияларга номчуларның ийи турз эге организацияларын тургузарын, оларның ажылын экижидиринин дугайында доктаалды хүлээп алган.

Районнуң номчулар иштилелиниң даргазынга Н. Латкинаны сонгаан.

М. ЯКУШЕВА,
Тываның номчулар иштилелиниң харыысалгалыг секретары.

ОЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Тыелгының Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының Хадын-Аксы сүт-бараан фермазының девискээрин ак энчек шуглапкан. Келген кышка ук ферманың ажыл-ишчилери багай эвес белеткенген. Кажаалар чылыглаттынган, мал чеми четчир хемчээлдиг белеткеттинген, ону кожуглуг трактор-биле онгарже сөөртүп турар.

Эрткен чылын кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгенинден ферманың саанчылары бо чылын сүт планын чедишкиниг күүседип турар. Келир чылдың январының үлүүнче саанчыларның киргени—коллективтиң күш-ажылчы чедишкинин бадыткап турар. Ылаңгыя мурнакчы саанчылар Бичеймаа Оюн, Александра Оюн, Чечек Ооржак олар боттарының хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээннер.

Е. ДАРТАН-ООЛ.

Кыш—көдээге массалыг

өөредилге үези

ЭКИ ӨӨРЕНИРИ—ЧЕДИИШКИНГЕ МАГАДЫЛАЛ

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер төлөөде, совхозтарның бүгү ажылчыныары болгаш механизаторлары боттарының мергежилин доктаамал бедиткен, көдээ ажылагый эртемвериниң болгаш экономиктиг билиглериниң үндезинерин өөренип, ажылдың мурнакчы арга-дуржулгалын шиңгээдип, амгы үениң техниказын база дериишкинверин эки билип алган турары эргежок чугула. Ону чогум-на кыпкы үеде боттандырар херек. Ынчан көдээ ишчилерге ажыл элээн чайланы бээр. Оларның кыпкы өөредилгезин бедик деңгелге организастыг эрттиреринче оон баштайгы хүнериниң эгелээш-ле, совхозтар дирекциялары, парткомнар, профэвилел болгаш комсомол комитеттери онза кичээнгейни салыр хүлээлгелиг.

Өөредилгени көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң специалистери болгаш мурнакчылары баштап чорудар ужуруглуг. Кичээлдериң өөредилге программазын баш удур кылып тургузары, оларны кайы хүнперде, каяа, каш шак иштинде чорударын тодарадыры, ол дээш харыысалгалыг кижилерни томуйлаары эргежок чугула. Кичээлдерге көргүзүг материалдарын (таблицаларны, схемаларны, модельдерни, гербариилерни) калбаабиле ажыглаар, машиналарның боттарын көргүзер, өөредилгениң янзы-бүрү, эң-не чедингир аргаларын хереглээр ужуруглуг.

Агротехника болгаш зоотехния болгумнеринге теоретиктиг кичээлдерни эрттирерия даандырган специалистер болумнериниң дыңнакчыларының чедип алган билиглерин бүдүрүлгеге ажыглаарынга ажыл-агыйларның удургукчулары-биле кады дузалаар херек. Ол чорук көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге база ажылдың шынарын экижидеринге улуг идигни бээри чугаажок.

Өөредилгениң эң-не чедингир болгаш үре-түңнелдиг хевири болза, агротехника база зоотехния болгумнери болур дээрзин практика көргүскен. «Революцияның чалбыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кок-Тей» совхозтарының, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының директорлары, партия болгаш профэвилел комитеттери чер база мал ажылының ажылдакчыларының мергежилин бедидерин улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Бо ажылагыйларда мергежил бедидериниң болгумнери чыл эгезинде-ле ажылдай берген. Эргежок чугула көргүзүг материалдары-биле дерээн эки оран-саванды кичээлдер эрттиреринге тускайлап берген. Бедик мергежилдиг, практиктиг, ажылга дуржулгалыг тускай эртемниглерни болгумнериниң удуртукчуларына томуйлаан. Ынчангаш кичээлдер бедик деңгелге организастыг эртип, дыңнакчылар тайылбырлаан үүлдерни хаңызы-биле билип ан, оларны боттарының хүн бүрүде ажылхерээ-биле холбаштырып турар.

Ынчалза-даа ол чугула хереги чамдык ажылагыйларда өзу барымдаалап чорудуп турары харааданчыг. Чамдык совхозтарның, күүскомнарның көдээ ажылагый эргелелериниң удурукчулары «артык» салыш салыышкынындан аяы-бүрү сылдаг-биле чайлаарын оралдажып турар чоруктар бар. Ону тодаргай чижектерден көрүп болур. Декабрь ортан эрткен, ол хиреде «Хемчик», «Барлык», «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Шекпээр», «Кара-Хаак» совхозтарда картофель болгаш погаа өстүрүкчүлериниң, суттатчыларның, механизаторларының база мал ажылының ажылдакчыларының өөредилгезин чорударынче ам-даа эгелеп кирбээн. Оон ыңай «Күш-ажылдың хостуу», «Енисей», «Кызыл тараачын», «Тимелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарда кыпкы өөредилгени чүгле ам чаа организастаар деп турар.

Тес-Хем, Өвүр, Эрзин, Бай-Тайга районнарының ажылагыйларында мал ажылының байдалы берге болуп турар. Ол черлерде мурнакчы аргаларны болгаш дуржулганы ажылга кошкак шиңгээдип турар, оон түңнелинде малдың продуктулуу куду хевээр. Ветеринария албанын багай тургусканы чамдык ажылагыйларга малдарның дыка улуг чидириинге чедириг турар. Чогум-на ол ажыл-агыйларга хойжуларның, саанчыларның, ишек кадарчыларының кыпкы өөредилгезин калбартып чорудары, республиканың мурнакчы малчыннарының дуржулгазы-биле оларны таныштырары эргежок чугула турган. Ындыг турбуже айыткан районнарның совхозтарының удуртукчулары, специалистери малчыннарның мергежилин бедидериниң үүгулазын ам-даа чедир билбейн, зооветеринария болгумнерин организастаарын өзу барымдаалап көрүп турар.

Ажылдың депшилгелиг аргалары ажыглаттынмайн турар таварылгалар бар, үүге дээрге ол-аргаларны шиңгээдип алырынга ажылдың дорт күүседикчилерин белеткевээн, а механизаторларның мергежилиниң кудузундан күүлүг көдээ ажыл-агый машиналары күжүүн чүгле чартыы-биле ажылдан турар. Бо чугула херекте тараажыларга болгаш малчыннарга көдээ ажыл-агыйның специалистери дузалаар ужуруглуг.

Кыш—көдээге массалыг өөредилгениң үези. Болгумнериниң болгаш школаларының ажылдаарын чер болганга организастаар херек. Партия, совет болгаш көдээ ажылагый органнары ол чугула херекте улуг кичээнгейни салыр ужуруглуг. Көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң үндезинперин, мурнакчы эртемниң болгаш практиканың чедиишкиннерин көдээнин ажыл-ишчилериниң хаңызы-биле, бүгү талалыг билип алыры—оңгу беш чылдың дөрткү чылының планнарын чедиишкиниг боттандырарының магадылалы.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

СЭКП-ниң аграр политиказы боттаныышкында

ТАРААВЫС

«Тараа кезээде чугула продукт, бүгү-ле үеليг түүлдериниң эге хемчээли болуп келген. Канчлар-даа аажок улуг эртем-шинчилел чедиишкиннериниң бо үезинде безин улустарның бирги үндезини ол болуп турар». (Л. И. Брежнев, «Күр чер»).

Бистин аграр фронтувустуң шалыпчы участогунда улуг тиилелге чедип алдыган: эң хөй дүжүт—235 миллион тонна тараа ажаан алдывыс. Беш чылдың баштайгы үйи чылында тараның ортумак чыылдазы 209,6 миллион болган дээрзин сагындырып каалы.

Ам оске сан-фактыларны маңаа адаары артык эвес: 1955 чылга чедир ССРЭ-ге тараның ниити чыылдазы 100 миллион тоннадан ашпайн турган, а чедиги беш чылда (1961—1965 чылдар) ол 130,3 миллион болган. Бо деңгелге чүү көргүзүп турарыл? Ында экономиктиг улуг болгаш социал утка бар: өөлүг он чылларда чүртка тараа бүдүреринин өзүлдезин чоннуң ниити санынга элээн деңнежип кел чыдар-дыр.

Эрте бурунгу үеден бээр бистин бо хүнпериниске чедир тараа ажык-баңлактың хемчээктиги, кижилериниң тодуг-догаа чоруунуң демдээ болуп келген. Болбаазыраткан черниң чаагай тараазы кижиниң амыдыралынга эргежок чугула 50 ажыг бүдүмелдерни бодунда сиңирип алган болур.

«Бистер тараа бүдүреринче кезээде онза кичээнгейни салып келген бис. Партияның XXV съездизинге тараа бүдүрүлгезин шалыпчы участок деп демдеглээнин билир болгай силер» деп, СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) Пленумунга эш Л. И. Брежнев демдеглеп чугаалаан.

Бистиң бөгүнгү рекордчу тараавыс—ол дээрге хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агыйны экономиканың сайзырааңгай секторунче шилчидеринче угланган партияның аграр политиказының түңнели-дир.

Чаагай дүжүтте тараажыларның шудургу күш-ажылы, оларның бедик мергежили болгаш ботботтарынга дузалажылга, күштерин шын хуваап тургусканы болгаш ажыл организастыг чорук сиңиккен болур.

Россияның чер ажылдыгылары чүртту бо чылын хөй тараазы-биле өөрткөннер: олар күрүнеге 3,4 миллиард пуд (56 миллион тонна) тараазы бир-ле дугаар сатканнар. Чүртүн шыгжамырынче хөй-хөй тонна тараазы Украинаның болгаш Казахстанның тараажылары урганнар.

Күрүнеге тараа садар планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин Белоруссияның, Узбекистанның, Азербайджанның, Киргизияның, Таджикистанның, Армениянның, Эстониянның ажыл-агыйлары күүсеткеннер. Бо өөрүнчүг түңнелде бүгү чүртүн салыышкынны киргеп. Ындыг болзажок дүжүт дээн күш-ажылчы тулчуушкунга Краснодар болгаш Ставропель крайларның, Оренбург, Ростов, Саратов, Волгоград, Урал болгаш Одесса областарының, Башкир автономнуг республиканың ажыл-ишчилери шылгараннар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 чыл) пленумунга хову-шөлдериниң кол баңлаан улам ыңай көвүдедириниң оруу тодараттынган. Дараалында беш чылда тараның дүжүткүрүн чүртка ортумаа-биле 20 центнер чедирер сорулга салынган. Соңгу Кавказка, Украинага, Молдавияга, Белоруссияга, Прибалтикага болгаш чамдык өске-даа районнарга гектардан барык 35—40 центнер тараа алдынган турар—ындыг улуг сорулганы салган болгай. Тараның чылда ортумак ниити чыылдазын 238—243 миллион тонна чедирери көрдүнген, а 1990 чылда чаңгыс кижиге дамаарыштыр бир тонна чедирерин баш удур көрүп планнаан.

Кол сорулга — мал ажылының тараага хереглеп улам долузу-биле хандырар, тараның хоолуглуг чоруун бедидер болгаш хлеб-булочка кылыларның ассортиментизин калбартыр дээш, тараа талазы-биле курлавырларны быжыглаары, тараа, ылаңгыя мал чеми кылдыр ажыглаар тараалар чедиштпейн турар. Аңаа хереглеп ону бүдүрүп үүлүреринден улам өзүп турар.

1978 чылда чедип алган чедиишкиннеринге сорук кирбишаан, таа дүжүт дээн демиселге чер ажылдыгылар амдан эгелеп белеткенин турар.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АКЫ-ДУҢМА ЁЗУЗУНУҢ АЧЫЗЫНДА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуи эң аныяк социалистиг хоорайынга моол-совет специалистериниң кады кылын турары «Эрдэнэт» деп даг-арыглаа комбинадының бирги эзлчээн хуусаа бетинде ажыглаалга киирериниге тураскааган хөй муң кижилиг митинг болган.

Комбинаттың тудугжуларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын болгаш МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбалдың чагаазын чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан болгаш МАР-ның база ССРЭ-ниң улустарының аразында меңге найыралга алдар болдурган кыйгырыгларны салып турганнар.

Индустриалдыг улуг бүдүрүлгениң тудуу болгаш хуусаа бетинде ажыглаалга киргени дээрге, МАР-ның болгаш Совет Эвилелиниң аразында чаңчыл апарган акы-дуңма харылаааларының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың төөгүзүнге база бир алдын арынны ажыдып турар деп, Ю. Цеденбал митингге үүве чугаалап тура, медеглээн. Бистиң чүртүвүстүң ажылчы чоннары бо улуг тудугга дыка чоргааранын турар, ону Лениннин партиязының, Советтериниң улуг чүртүнүң МАР-га көргүзүп турар интернационалчы дузаламчызының база бир ылерээшкини кылдыр көрүп турар. МАР социалистиг ниитилелди тургузуп турар.

Моол улустуң улуг өңнүү Леонид Ильич Брежнев моол-совет кады ажылдажылганың бо чугула объективизинче боду доктаамал кичээнгейни угландырып турарын чугаалаары меңээ онза өөрүнчүг боон тур деп, оратор уламчылаан. Бистиң чап-чаа улуг кичээнгей-биле дыңнаанывыс байыр чедириишкини биске улуг өөрүшкүнү болдурду, а оон чылыг соотери болгаш чаагай күзээшкиннери биеэтерин чаа-чаа тиилелгелерже хей-аът киирип турар.

Совет чазак делегациязының баштыңы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. В. Архипов митингге үүве чугаалаан, ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның улустарының акы-дуңма найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглап турар үндезин болза СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның, оларның Төп Комитеттериниң бот-бодун долу билчип турары, идейлиг болгаш политиктиг чаңгыс эви болур деп демдеглээн.

Митингниң киржикчилери эштер Л. И. Брежневке болгаш Ю. Цеденбалга байырлыг чагааларны чаңгыс үнбиле хүлээп алганнар.

...Ю. Цеденбал болгаш И. В. Архипов бүдүрүлгениң төп пунктузунда кнопканы базыпкаш, бүдүрүлгеня ажыглаалче киргген. Комбинаттың баштайгы продукциязын чүдүрген демир-орук оруу ажыттынган.

Майнда-Франкфуртта (ГФР) чаңчыл болган ном ярмарказының көрүкчүлериниң улуг сонуургалыы Совет Эвилелиниң көргүзүг чүүдеринде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп сактыышкыннары база «Леонид Ильич Брежнев» деп кыска намдар очериги болдурган.

А. УРБАННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

НАЙЫРАЛДЫҢ КЕРЭЭЗИ

ХАНОЙ. (СЭТА). ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээни ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бадылаанының дугайында тодаргай дыңнадыгларны социалистиг Вьетнамның бүгү төп солуннары бирги арыныарга парлаан. Президиумнуң хуралына Л. И. Брежневтиң чугаазын солуннар база парлаан.

Моон эгелээш, керээ күштүг боон эгелээн деп «Нян Зан» солун мурнуку үүлүнге айыткан. Бистиң чүртүвүстүң бүгү кижилери төөгүлүг бо документиге ат салганыбиле холбаштыр сөөлгү айыңы дургузунда кайгамчык көдүрлүшкүнү кылган. Бежен миллион бистиң чаңгыс черчүрттүгларывыс бистиң чүртүвүстүң болгаш Совет Эвилелиниң аразында найыралдың база эп-сеткил каттыштырылгазының харылзааларын хөгжүдүрүге бо чаа базымга байыр чедирип, социалистиг системаның тайбың күштериниң, революцияның болгаш делегейге деппилгениң күүзүн быжыглаанынга байыр чедирип турар.

Керээ болза акы-дуңма ийи социалистиг чурттарның аразында бүгү талалыг чедиишкиниг хөгжүп турар харылзааларны илередип, ол харылзааларны улам хөгжүдүрүнге базым боон турар. Бо чугула документ социалистиг чаа амыдыралды тургузарының болгаш бистиң Төрээн чуртуаусту камгалаарының хөрээнге бараан боон турар. Вьетнамның күүзүн быжыглаары, өстүрери болгаш күштелдирери делегейниң социалистиг системазының күштерин быжыглаарынга дузалаар болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны быжыглаарының чугула фактору боон турар.

«Реаксылыг күштериниң, ылаңгыя Пекиниң удуртукчуларының вьетнам-совет керээниң ужур-дузазын болгаш утказын өскертип, бистиң болгаш Мурнуу-Чөөн Азия чурттарының аразынга, а ол ышкаш каяа-даа каттышпаан күрүнелериниң аразынга чарылдырыышкынны кылыр деп турарының» ужуру-даа ында.

Керээ болза тайбыңның, найыралдың болгаш делегейге кады ажылдажылгазының хөрээнге фактор боон турарын, вьетнам болгаш совет улустарның эрге-ажыынга, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарының хөрээнге дүгжүп турар.

Бистиң улузувус болгаш Совет Эвилелиниң улустары социализмниң болгаш коммунизмниң бедик идеалдары дээш революстуг демиселге шаг-шаандан бээр ханы харылзаалыг. Ийи партиялардың, күүнелериниң, улустарының аразында харылзаалар чайгылыш чок быжыгын турар. Ол харылзаалар марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинин турар деп ук солун бижээн.

Бистиң улузувус Ленинниң партиязының болгаш чүртүвүн кижи төрелгетенинің мурнунга улуг ачы-хавыязын бедин-биле үнелеп, хамаарышпас чорук, хосталга болгаш социализм дээш бистиң улузувустуң революстуг демиселинің хөрээнге көргүскен кайгамчык улуг деткимчези база дузаламчызы дээш өөрүп четтириишкинни илергейлеп турар деп «Нян Зан» демдеглээн.

КНО-да

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израильге боо-чепсекти садарын хоруурунче Айыыл чок чорук Чөвүлелин ыыйгырган резолюцияны КНО-нуң Кол Ассамблеязы бадылаашкынның хөй кезии-биле хүлээп алган.

ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

● ВАРШАВ/

Чоннуң бүгү-ниити чизезин кылыры Польшада доозулган. Чизе-бүрүткел дептериндe чоннуң санныы, оларның амыдырал байдалынын, профессионал структуразының, миграция чорудуушкуннарының, ажылдаар черинче баарда чеже шак-үени чидириг турарының дугайында барык 85о миллион хире медээлерни чыыр бижээн боон турар.

● ХАНОЙ

Вьетнамның улусту ансамбльдери калбак нептерелде ап турар. Бо чылын ол ансамбльдериң коллективтери 12 миллион ажыг кижиниң мурнунга 6500 концертларын көргүскен. Муң ажыг чаа ырыларны, танцыларны, шиилерни соолгу чылдарда тургускан. Чоннуң уран чүүл коллективтери өзулуг массалыг характерлиг аргаан, оон херечиан болза Хошимин хоорайның ансамблин «Күш-ажыл орден-биле» шаңнаанны болур.

● МАДРИД

Испаниянның үлетпүр болгаш культура талазы-биле улуг төптериниң бирээзи Барселонада «Санта крус» деп делгелге залында «ССРЭ болгаш оон кижилери» деп фотоделгелгени ажыткан. Делгелгеде 250 ажыг фото чуруктарны, плакаттарны киирген, оларның дузазы-биле ССРЭ-ниң чаа Конституциязының дугайын, космос делгемин шиңгээдип алырынга Совет Эвилелиниң чедиишкиннерин, ажылчы чоннарының амыдыралының янзы-бүрү талаларын тайылбырлап турар.

● ДАМАСК

Египет чепсектиг күштериниң кол штавының начальниги турган генерал Аш-Шаазли ЕАР-ның амгы удуртулгазының дүжүн берикчи угланыышкынын шыңгызыбиле шүүмүлээн.

Президент Садат Кэмп-Дэвид дугуржулгаларының өзулут утказын египет улустан чажырарын оралдажып турар деп Сириянның телевиденезин дамчыштыр үүве чугаалап тура ол демдеглээн. Бодунуң саттынныкчы ходелиишкиннерин агартыр дээш ол төөгүлүг фактыларны хажыдын, оон политиказы-биле чөпшээрешпейн турар кижилерге хамаарыштыр кандыг-даа үндезин чок буруудадыышкынны кылып турар. Садаттың политиктиг шүтүмүнүң үндезини нүүлдээшкин боон турар деп Аш-Шаазли чугаалаан. Кэмп-Дэвид дугуржулгазының түңнелинде Синай чартык ортулуун хостаан деп египет чоннуу Садат мегелеп турар.

Кэмп-Дэвид дугуржулгазы Синай чартык ортудукту Египетке эгидин бербейн турар, харын ону америк-израиль контролта турар чер кылырын ыида көрүп турар.

● ЛОНДОН

Англи парламентиниң общиналар палатазы лейбористиг чазакка бүүрээр илерейлээшкинни кылган. Чазакка бүүрээр резолюция дээш 300 кижи бадылаан, а улуг бадылаанларның саны—290.

● КАНБЕРРА

Ажыл чок кижилерге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турар конференция Мельбурнда эртип турар. Амгы үеде Австралияда ажыл чок кижилериң саны 400 муң, оларның аразында аныяктар хөй. 17-ден 20 хар чедир 100 муң австрали болдар, кыстар ажыл чок. Конференция боон турар бажыңның чанында ажыл чок аныяктар эвилелиниң чыскаалы болган. Полиция-биле сегиржин алышкын болган. 10 кижини тудун хоруглаан.

● ПАРИЖ

Келир чылдың апрель айдан эгелээш, 1980 чылдың төнчүзүнге чедир Лотарингияның бүдүрүлгелериниң 6800 кижини ажылдан үндүрер деп турарын «Сасилор» деп металлургия трези чарлаан.

Ажылдан үндүрер чоруктарга удур ажылчы чоннарның массалыг чыскаалдары болгаш митингилери боон турар.

(СЭТА).

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

КАЗАХСТАН

Караганданың үш дугаар чылыг-электри төпчүдулгезинде (ЧЭТ—3) чаа бус котёлу ажыглалда киргген. Шакта 420 тонна бус бүдүрер агрегат чогуур хуусаазындан барык-ла ийи ай бурунгаар ажылдан эгелээн. Ол болза улуг-улуг блоктар-биле кылганының болгаш бригадаларның ажылды дүргеп кылырының аргазын шиңгээдип алганының түңнелинде чедип алдыган. Төпчүдүлгеде чаа турбина агрегады база ажыглалда киргеп. ЧЭТ-3-түң күүзүү эм 330 муң киловатт четкен.

Казахстанда оон аңгы дөрт электри станциязы туттунуп турар. Олар республиканга электри энергизы бүдүрерин бүдүп чартык катап улгаттырар.

РСФСР

Пенза областа Нижний Ломов хоорайның кыдыында мал кажааларының чаа комплекизи туттунган. Ол дузалал бүдүрүлге чери хоорайның садыг эргелелиниге хамаржыр. Аңаа чыл дургузунда беш муң баш хаваа семиртир. Оон чанында куш азыраар чер база кылдынган, орта 64 муң бройлерлер өстүрер. Ол дузалал бүдүрүлгени тудуп, тургузарына Нижний Ломовтуң чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери колхозтажып киришкеннер. Комплексте бүдүрүлге чорудулгалары бүрүнүбиле механизастаттынган. Аъш-чем артынчыларындан мал чеми белеткээр цех туттунган. Мал чеми культуралар тарын, өстүрери-биле үүс гектар черни ол ажыл-агыйга ажылан берген.

Хөй-ниити чемненилгениң область эргелели база ындыг бүдүрүлгелериниң улуг тудуун чорудуп турар. Пензаның тос заводтары-биле күжүн кадып алгаш, ол эргелел чери чылда 28 муң башты семиртир зажок улуг хаваа фабриказының тудуун кылып турар. Ындыг янзылыг мал, куш комплекстерин Кузнецкиде, Сердобскиде, Каменкада, Никольскиде база кылып турар.

КИРГИЗИЯ

Чер ажылының талазыбиле Киргизияның эртембүлүрүлге-каттыжыышкынының тускай эртемниглериниң чаартыдыр чогаатканы погаа сеялказы помидор, согуна, морковь үрезиннериниң чарыгдалын үш-дөрт катап кызырган.

Мынчага чедир үрезиннерни одуругларга деңдески чыдарынче «албадап» чадап каан. Негеттинерибиле сырый болурун чедип алыр дээш бедиткен норма-биле үрезин чажар ужурга таваржыр. Оон соонда эмин эрттир сырыйланы берген черлериниң чамдык үвүштерин тура согар апаар.

Чаартыдыр чогааткан сеялка эң ыын чаштырар, үрезиннер хөрүүнүүр чогуур ханызынга барып дүжер, өзүмнер, бот-боттарынга шаптыктавас, дески болур, аралап чулары негеттинмес.

АЗЕРБАЙДЖАН

Бардин районнуң Ленин орденниг «Азербайджан» колхозунуң штат расписаниезинде көдээ ажыл-агыйның чаңчыл болган профессиялары-биле чергелештир чаа профессиялар көстүп келгилээн: электротехник, радиотехник, парикмахер, портной. Ажылагыйның төп сууру—Хасилиде элээн каш цехтерлиг, хүлээн алыр пунктуларлыг амыдырал-хандырылга бажыңы ажыттынган. Колхоз аңай баш бурунгаар бодунуң электротехниктерин, быжыкчыларын, идик даараар, химчисткага хеп аштаар мастерлерин белеткээн.

«Азербайджан» — Карабах ховузунда эн-не бай ажыл-агый. Оон чыл бүрүде орулгазы 3,5—4 миллион рубль. Ынча орулгалыгда улуг тудуглар чорудар аргаларлыг. Сөөлгү чылдарда Культура бажыңын библиотеканы үш магазинин, электри-биле ажылдаар дээрбени колхоз тудуп алган. Тудутта болгаш чаа мергежилдиг кадрларын белеткээринге ол ажылагый чыл бүрүде 300 муң рубльди чарыгдап турар.

УЗБЕКИСТАН

Намаанган областың «Коммунизм» совхозта тургустунган виноград питомниги Фергана шыпаазының соңгу талазынга чылдыңна муң ажыг гектар даглар белдерин виноград шөлдери кылдыр шиңгээдип алырынга дузалаар. Үлетпүржүттүнген виноград бүдүрүлгезиниң бо чаа зоназының бойдус-климаттыг байдалынга таарыжыр бедик дүжүткүр виноград сыптарының көжүрүп олуртур бир бөлүүн ында белеткеп турар.

Ортаакы Азияда эң улуг аграр-үлетпүр каттыжыышкыны «Узплодоовощвинпромнуң» ажылчыннары келир чылдың дүжүдүнге ажылдап турарлар.

(СЭТА).

АМЕРИК НЕГРЛЕР ДЕМИСЕЛДЕ

ЧУРУКТА: кеш-сөөктүлгай көөр чорукка удур болгаш боттарының эргелери дээш демисежип турар негрлериниң Нью-Йоркка чыскаалы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

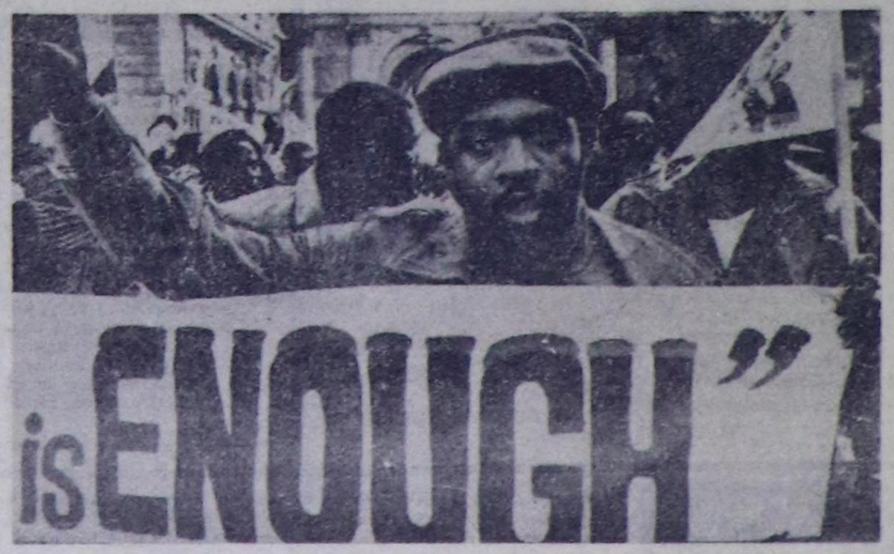

ДЕМИСЕЛ КҮШТЕЛГЕН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Национал хосталганың Сандино аттыг фронтузунуң партизаннары диктатор Сомосаны удур калбак шавар халдаашкынны чоруткаш, Никарагуаның бүгү девискээринде дайынчы операцияларны чорудуп турар. Национал гвардияның элээн каш постуларын болгаш казармаларын чылча шапкаш, хөй санныг боо-чепсекти олар хунаап алганнар. Чурттун мурнуу районнарында партизаннар улуг чедиишкиниг хеделип турарлар.

Конституция болгаш амыдырал

ЭШТЕРИМ ДЕТКИМЧЕЗИ-БИЛЕ

Тывада билдингир эртемденнериң бирээзи, филология эртемнериниң кандидады, Дыл, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртемден секретары Доруг-оол Алдын-оолович Монгуш бо хүннерде бежен харлаан. Ол назынның чээрби ажыг чылдарын Д. А. Монгуш эртем ажылынга тураскааткан. Бодунуң ажылының дугайында номчукчуларга таныштырарын «Шынның» корреспондентизи оон дилээн. Эртемден ук дилегни хандырып, мынчаар чугаалаан.

— Школа доосканывыс соонда бөлүк эш-өөрүм-биле, кады Абаканның башкы институдунче аттанып кан бис. Ынчан, бежен чылдарын эгезинде, бистиң республикага башкы кадрлар хөөн-биле негеттинип турган. Оны доосканывыс соонда мени болгаш мээң өөрүмнү янзы-бүрү школаларже хуваалда езугаар областың улус өөредилгезиниң киндизи чоруткан. Башкы училищеэнге дыл башкылаар томуйлалды алган мен.

Дыл эртеминге хандыкшылым ук училищеге ажылдап турумда улам кыптыкан. Ол сонуургалды боттандырып, тыва дылды улам хаандыр өөренирге Москваның Күрүне университетинин филология факультединге беш чыл дуртузунда өөренген үем улуг ужур-дузалыг болган. Университеттің дуржулгалыг профессорларының, докторларының болгаш өске-даа башкыларының ачызында дылдың төөгүзүн, үннерин аян-тургузуун тодарган өөренир, тыва дылге хандыр «баккылаар» аргадыг болдум. Оон ийи чыл Башкылар билиг бедидер институтка ажылдаан мен.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының дыл институдунуң аспирантуразын 1962 чылда дооскан, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунга ажылдап эгеледи. Анаа беш хире чыл ажылдааның соонда ук институттуң дыл сектору тыва дылдың орфографтыг словарын тургузуп, белетээн. Оон харыысалгалыг редактору болур хүлээлге менээ онаашкан. Бөлүк эртемденнер-биле кады ук словарыга амыы литературлуг тыва дылдың эң-не хереглеттинер сөстерин болгаш тускай терминнерин колдадыр киирген бис. Литературлуг дылда кирбээн-даа болза, улустуң аас чогаалынга хөй удаа таваржып турар чамдык, сөстериң тайылбырын кылбышаан, ол словарыга киридивис. Сөстериң шын бижилгезин чаңгыс аай кылдыр чурумчудар дээш үндүрген күжеениишниивис халас барбаанынга чоргаарланыр бис. Ук словарыны школаларда болгаш өске-даа өөредилге черлериде, ол ышкаш солунган редакцияларында, радиотелекомитеттерде ажылдап турар. Тыва сөстүң шын бижилгезин чаңгыс аай чуруму доктааттынып турарын демдеглаар ацаар.

1964 чылды кажан-даа утпас мен. Ол чылын «Кылыг сөзүүнүң эрткен үеин» деп аспирантурага эгелээн диссертацыямны Фрунзе хоорайга эртемденнер чөвүлели түүлүг деп көргеш, филология эртемниниң кандидады деп эртем адын тывыскан.

1968 чылда үнген «Тыва-орус словарыны» тургузарынга институттуң дыл эртемденнери-биле кады улуг-хуумну база киирдим. Ону Москваның «Советская энциклопедия» деп ном үндүрер черге парлаан. Тыва дылдан орус дылче, азы орузундан тывазынче сөстер, домактар очулдуруп чоруур кижилер ону бо хүннерде калбаа-биле ажыглаар турар. Оон бичин-ле мурнуу чарыында ам филология эртемниниң доктору Ш. Ч. Сат-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга үткүштүр «Тыва дылдың совет үеде хөгжүлдези» деп эртем ажылын бижидивис.

Алыс башкы кижи мен дээрзин үстүнде чугаалаан мен. Бо-ла ажылдап чораан, бичин чаштарның өөредилгезинге ажыкдузалыг болур хире ажыл кылыры үргүлүү күзеп, бодап чордум. Ол күзелдиң идии-биле 5-ки класстың өөренгичилеринге «Тыва дыл» номун тургускан мен. Тываның хоочун эртемдени М. Д. Биче-оол-биле кады 6-гы классчыларга бижээнивис «Тыва дыл» ному база бар. Ол номнарның кайызын-даа школаларда ажыглап турар.

Дыл, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң бөлүк ажылдакчылары «Орус-тыва словарыны» чоокта чаа кылып дооскан. Ында амыы тыва литературлуг дылдың бостери хөөн-биле киргеи. Ук словарь Москваның «Русский язык» деп ном үндүрер черинге удавас парлаттынар. Оон үндүрүлгезинге база үлүг-хуумну киирип, харыысалгалыг редактору болган мен.

Кылып келген ажылымның долу эвес данзызы колдуунда бо.

Мээң билиг чедип эп, хире-шаам-биле эртем ажылы кылып чоруурум менээ дуза көргүзүп чораан башкыларымнар—профессорлар А. А. Палөмбах, В. М. Насинов, Э. В. Севортян, Кыргыс ССР-ниң Эртемнер академиязының академиги И. А. Батманов, профессорлар Е. И. Убрятова, В. М. Наделяев, кады ажылдап турар эш-өөрүм эртем докторлары Н. А. Сердобов, Ш. Ч. Сат, кандидаттар Ю. Л. Аранчын, М. Д. Биче-оол, А. К. Калзан, З. Б. Чадамба, Б. И. Татаринцев болгаш өскелериниң-даа дузазы деп саналар мен.

ССРЭ-ниң хамаатылары өөренир, ажылдаар эргелиг дээрзин ССРЭ Конституциязында айыткан. Оон ачызында бөдүүн тыва, араттың оглу мен эртемден атты чедип алгаш човумга бараан боон чоруурдур мен. Ол дээш Коммунистиг партиялга болгаш Совет чазакка кызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илереттим.

Удавас

Автомобиль транспортунуң ажылын дүргедедиринге кол черни бензин кудар станциялар эзелеп турар.

Кызылдың бензин станциялары сөөлгү үеде автомобильдериниң ковүдээнинден оларны дүрген хандырып шыдавайн турарындан Каа-Хем суурга бензин кудар чаа станцияны (чуруктa) тударын шиитпирлээн. Ону нефтебаазының тудугжулары ажыл-агыйжы арга-биле туткан. Чаа станция удавас ажылдап эгелээр.

М. ПАХОМОВ.

УЗУН ОРУККА

— Ой, ой, карак чалданыр чүве-дир, коргунчуун аа! — деп, хем саарыынга чоокшулап келгенивисте, дозур кара карактарын чивеңнетпишаан, ажыл-херек ужурунда узун орукка чоруп ора, Евданович чугааланы-дыр.

— Коргунчуг чуттуң изин ол ышкажыл! Ол чут үжен чеди чылда болган—деп, суму даргазы тайылбырлады.

— Шак ындыг чут бистиң Өвүр кожуунунга база болган. Эмгежок мал оон кырлып өлген—деп, редактор чугаалады.

— Улуг-Хемниң болгаш Таңдының колхозтарының араттары ынаар хөй сигенсаванны сөөртүп чедирген сураглыг болду. Боже... Колхозтар бо чоокта чок. Бээр ким кээр боор?! Араттар малды чутка алыспас дээш теректиң будуктарын болгаш чөвүрээзин ылбыдадыр хайындыргаш, ижиртип турган. Ынчангаш ыыштарны кыргыш-хыдып каапкан! Ынчалза-даа мал кырлып өлүпле турган.

Хемниң эзтээнде ужурган теректериң уннары, дайын шөлүнге өлген дайынчылар ышкаш, ос-хорум кылдыр олбо шөйүлгүлей берген чыткылаан.

— Мен ол чут будуузунде бир чыл мурнунда-ла Хемчиктен боже кожун келдим. Төрээн черим сакты бергеним ол-дур ийин—деп, Тондарыкпай тайылбырын уламчылаан.

Ону мен Чадаанага кады ажылдап турган-да, билир мен: Оон орлан-шоваа каракара карактарында муңгаралдың хөлгези көрүнүктели берген тур. Эшти көөрүмге, ам эзди-кежи шуглуп, шала кырый берген ышкаш болду. Степан Евдановичка мээ-биле Зрэнче бар чыткаш, Тондарыкпайның дугайын мынчаар чугаалап чораанын сактып келдим:

«Бис оон-биле үжен чылдарда Сумунактың дээрбечилериниг удур демисежии турган бис. Шериглер биске ынчан хөй эвес. Чээрби дорт чылда ышкаш, феодалдар революсчу хөөн кирген араттарга удур кожуун бүрүзүнге хөделип турган. Чер-черге революсчу отрядтар тургустунуп турган. Анаа чүгле партия кежигүннери болгаш революсчу аныяктар кирер. Чээрби бир чылда Кочетовтуң отрядынга ол партизаннап чораан. Ынчан ону Майоол Кузьмич дээр. Партия документизинде: «Май-оол Кузьмич Тондарыкпай» деп бижээн. Адазының ады артында-ла Кочетовтуң адазының ады-биле дөмей.

Сактыышкындан

Үжен чылдар үезинде ол чүгле дайынчы эвес, аныяндa ышкаш доспес тенек турган. Бора-Шайга феодалдарны когун үзе узуткан турда, ол канчалчык! Үй-балан алгырып, аай-бааш чок кыынып турду: «Бүзээлептериниске шыдашпайн бардыңар бе?..

Бора-Шайга баш сугар чер тыппайн, амы-тындан чарлыр чыган келгеш, сумунактар канчаар девиден турганын сакты-дыр сен бе, Тондар—деп, Сарыгбай айтырган.

— Ийе, шак бо теректер ышкаш, хая-даштарга сыныы бержиктер. Ынчан харын шуптузун узуткаваанывыска ам кээп хомудап чор мен—деп, дарга харыылады.

— Эмин эрте берген эвес бе?—деп, «Хостуг араттың» редактору оюн-баштак-биле үзе кирди—Сумунактың дээрбечилери эвээш турган, хөй кезин будүүлүк араттар. Феодалдар оларны, шары ышкаш, думчуурдан чедип аппарган. Мегелеткен хөөкүйлер ам эки чурттаа, ажылдап турарлар. Олар ам хөй мал өстүр азыран, фронтуга дузалап турарлар.

— Ыыдыг харын, дарга! Бистиң сумууста ыыдыг кижилер база бар болгай—дээш, Май-оол челер-оюн ооңум хап каглы.

Үжен чылдар үезинде Хемчикке феодалдарның үймээни чылча шаптырган. Ынчап Тондарыкпай бистиң кожоопка чүс-чүс чүүктүг тевелериниг «командири» турган.

— Онаалга күүсеттинген! Баар, кэрде амыр-менди болдувус. Чидириг чок!..

Оон соонда бижик өөредилгезиниң дугайында чугаалашкан бис.

...Аш-чуттуң изин—малмаган, сиген, ужурган теректериниг озанналан уннарын карак чалданын көре-көре, бир аңга чортуп үнүп келдивис. Ындаээзирээн, ыыштары куурарын калган хүрээ тур.

— Ламалар шавыларын маңаа «кижизидип» турган ышкажыл—дээш, «Хостуг араттың» редактору аъдын хадыңга баглан,ээзиргей хүрээни эргип-кезип көөрүнге белеткени берди.

Хүрээниң чер «шалазынъ» моол болгаш тибет үжүктер-биле бижээн судурларның үзе соккулаан арыннары шыва алы берген. Ынай-бээр мыйыкып чыткылаан алган херим иштинде ыыштарның тогланп дүшкен бүрүлери дөжелген.

— Хүрээни база аш-чут тавараан эвес бе он?—деп, Ангыр-оол баштактанып кагды.

«Хүрээни шаандагыныц тураскаалы кыдыр бүдүнге хевээр камгалап арттырын алыр турган-дыр ийин» деп бодадым. Ынчалза-даа ам орайтаан-дыр ийин...

Хүрээниң иштинде бүдүн хереклеалыг, тураскаал хевирлиг дүрүлер безин чок. Чадааның үстүү хүрээнге Тондарыкпай-биле бистиң көргенивис ышкаш чүвелер мында коңгүс болду. Солун оруувус уламчылап чорупкан бис...

СОЛУН БОЛГАН

Бистиң Кызыл-Арыг суурнуң көдээ клубунга ыызы-бүрү хемчеглер эртип турар. Эрткен дыштанар хүнде суурда партия эге организациязының база «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының инициативазы-биле улустуң аас чогаалынга тураскааткан кежээ болуп эрткен. Анаа тыва улустуң үлегер сөстерин, чечен домактарын чараштыр бижээн асканы, ылаңгыя «Сеткилдиң бичези херек, эртемниң улуу херек» деп үлегер домакты кеску черге азып кааны кежээниң киржикчилериге таарышкан.

Тыва дылдың тургузуунун, оон дүрүмнериниг дугайында дыл башкылары кыскаазыбиле тодаргай, биллингир тайылбырлап, чаа чечен, үлегер сөстерни, домактарны кежээниң киржикчилериге таныштырганнар. Оон соонда киржикчилерни ийи чара үскеш тывызыкташтырган. Ол солун болган.

Ол-ла кежээ башкылар коллективиниң белеткээн концертин чыылганнар сопуурган көргеннер. С. Тамбаның «Доңгада кадык» деп шүлүктээн тоолун башкы Алексей Болгум-оол солун кыдыр номчуп күүсеткен. Улустуң аас чогаалынга тураскааткан мындыг кежээлерни удаа-дараа кылыры көрүкчүлер күзээннер.

Т. МОНГУШ.

Таңды район.

ШЫДЫРААЧЫЛАРДА

Республиканың шыдыраа чемпионадының тоску салыы эрткен. Анаа спортчу «Спартак» ниитилелдиң чемпиону Н. Шишигин биле Кызылдың чемпиону А. Кольчиковтуң аразынга ужуражыышкын көрүкчүлериниң кичээнгейин хаара туткан. Чүге дээрге ол оюнга тренери биле өөренікчизи таваржып келген.

Мастерге кандидат Н. Шишигин эге көштерде-ле бодаларын идепкейжидип, мерзе караанга турган кара тевезин удурланыкчызының мерзезин азы тергезин аптар кылдыр чара салыпкан. Шак ол харыысалгалыг үеде аныяк шыдыраачы шала девидексей бергеш, мерзезин дестире көжүптерге, ак талага ойнаан Н. Шишигин ноянче дорт халдаашкынны кылгаш, арыг тиилелгени чедип алган. Ол улуг республиканың каш дакпыр чемпиону Н. Шишигинге маргылдаанын арткан киржикчилерин баштай бөөр арганы берген.

Тоску салыгда М. Шаалый Д. Ондарга, М. Шүглүр-оол Б. Хомушкуга үүтүргеен. Максим Монгуш —Ө. Бегзи хаймнашкан, П. Артамонов-биле М. Түлүштүң салыы соңгаарлаттынган.

С. ДАҢЗЫ.

АНЫЯК ЭРТЕМДЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ВЛАДИВОСТОК. ВЛКСМ ТК-ныц аныяк эртемденнер болгаш специалистер чөвүлели Владивостокта ажылдап эгелээн. Эртем ажылдарының ажыктыын болгаш шынарын бедидериниц, оларның Ыраккы Чөөн чүктүц, Сибирьниц, чүрттүц өске районнарының улус ажылагыйынга кептередириниц хуусааларын дүргедириниц айтырыглары оон кичээнгейин хаара туткан. Эртем талазы-биле дыныздыларны Москваның, Ленинградтың, Россия Федерациязының крайларының болгаш областарының, Прибалтиканың болгаш Ортаакы Азия Республикаларының төлээлекчилери кылганнар. Чүрттүц чаа эртем төптерин хөгжүдериниге болгаш тургузарынга аныяк эртемденнер болгаш специалистер чөвүлелдериниц ролюн бедідер дугайында илеткелди ВЛКСМ ТК-ныц Аныяк эртемденнер болгаш специалистер чөвүлелиниц даргазы, ССРЭ-ниц ЭА-ныц академиги Е. Велихов кылган.

(СЭТА).

СУЙ-БЕЛЕК КЫЛЫР ЧЕРДЕ

Чүрт иштиниц үлетпүрүүц Кызылда суй-белек кылыр цеги тургустунганындан бөөр ийи чыл чедип турар. Бо үениц дургузунда чаа коллективтиц бүдүрүп турар продукциязы кызылчыларның болгаш аалчыларның сонуургалын чаалап алган. Ында ажылдап турарларның хөй кезин аныяктар. Цехте 4 килдис бар: чуруур, чонар, угуулаалар болгаш даараар. Даш чонар цехте Л. Күжүгет, Г. Арчумаев оларның ажылы макталдыг. Угуулаалар даараарлардан М. Бежогорская, Х. Сайын-оол, Ю. Бузмакова ажылынга макталдыг. Цехтиц кол чурукчузу А. Бузмаков болгаш бүдүрүлгениц технологу З. Торлук ажылды эки удуртуп, кылыгларның чурук-каастадгазынче улуг кичээнгейин угландырып турар.

О. ОПЕЕН.

ЧУРУКТАРДА: чурукчу күүседикчилер: (солагай талдан) Март-оол Кыргыс биле Юрий Ермолаев. Суй-белек.

А. БЕЛОГОРСКИНИНИҢ фотозу.

«МОСКВИЧИЛЕР», «ЖИГУЛИЛЕР» ЭЭЛЕРИН МАНАП ТУРАР

1978 чылда РСФСР-ниц акша-бараан дотеренізінің Чаа чылга тураскааган үндүрүлгезиниц ойнаашкыны декабрь 29—30 хүннеринде Калуга хоорайга болур, оон киржикчилери «Москвич» деп 100, «Жигули» деп 100 машиналарны ойнап ап болур.

Ойнап алыр оске-даа чүүлдериниц саныи көзүдеткен. Оларның аразында «Урал», «Иж-Планета», «Восход» маркаларының мотоциклдери, ыызы-бүрү маркаларының радиоприемниктери, эр, хереэжен кижилериниц шактары, соодукчулар, өске-даа чүүлдер бар.

Чаа чыл үндүрүлгезинде акша ойнап алышкыны база хөй. 500 рубльди ойнап алырын көргеи.

Чаа чыл үндүрүлгезинде 10600 муң ойнап алышкынзарны киргеи, оларның ниити түүү 18 миллион рубль боон турар.

Билеттерни ажаалга кассаларындан, садыг бүдүрүлгелериниден, харылаа салбырларындан, кинотеатрлардан, гостиницалардан садып ап болур.

Чаа чылдың дотерея билеттерни садып алырынче далажыыр, ол дээрге, Чаа чылда силериниц төрелдериниерге, чоок кижилериниерге эки белек болур.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРТЕЛЕЛИ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.40—«Заряддага чыскаалыцар!»
11.00—Күрүненниц алдарлыг, Ленинчи комсомолдуц шаңналымның лауреады, Үзбек ССР-ниц улус тәңцызының «Бахор» ансамблиниц концерти.
11.30—«Будильник».
12.00—«Совет Эвилелинге өараан боп тур мен!».
13.00—«Тоол аалдан келген». «Шюпю улу». Мультфильмниц баштайгы көргүзүү. РСФСР-ниц улустуц артизи В. М. Леонтьева эге сес чугаалаар.
14.15—«Көдээге дамчыдыла».
15.15—«Музыкалыг киоск». Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.
15.45—Чүрттүц күш-ажылчы коллективтеринге тураскааткан болуктен «Уланчызы» деп документалдыг телефильмниц баштайгы көргүзүү.
16.15—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сешкевич чорудар.
17.15—Эстрада концерти.
17.50—«Делегей байдалы».
18.35—«Француз дыл кичээли». Урап-чечен телефильмниц баштайгы көргүзүү. Сценарийниц автору болгаш режиссеру Е. Ташко. Ролдарда М. Егороз, Т. Васильева, Г. Ящина, В. Талызина болгаш өскелер-даа.
20.00—«Известия» солунунуц шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей маргылдаазы. СССР-ниц шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуц Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда — киноочерктер.
22.15—Хөгжүм-хореографтыг «Веснянка» ансамбльдиц оюну.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.05—«Симфониялыг улуг оркестриниц шагы».
00.15—00.55—«Автомарш». Документалдыг телефильм. Тоогенде—медээлер.

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.00—«Хүүмүүрүүнер кандыгыл?». Урам-чечен фильм.
12.30—«Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы география эртемниниц кандидады Н. Н. Дроздов чорудар.
13.30—Медээлер.
13.40—16.00—Чапсар.
16.00—Медээлер.
16.20—«Көдээниц ажыл хүннери». Кинопрограмма.
17.25—Делегейниц П. И. Чайковский аттыг 4-кү конкурстуц лауреаттары. Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.10—Тыва АССР-ниц телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле Күрүне комитединиц симфония оркестриниц концерти.
18.35—Телемедээлер.
18.50—«Чечек». Дамчыдылга.
19.20—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30—Кубань казактарының ниити ырызының концерти.
20.00—«Чурук бүрүзүнде—хүн».
20.15—«Үшкү чыл — шалыпчы чыл».
21.00—«Делегей улустарының чогаадылгаары». Польша, Таиланд, ГДР.
21.30—«Аныяктарның адресстери». Студент туган отрядтарының 20 чылынга.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.05—«Хөгжүм - инструменталдыг «Чалбыыр» ансамбльдиц оюну.» Фильм-концерт.
23.30—01.45—«Известия» солунунуц шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей маргылдаазы. «Финляндияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниц шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуц Спорт ордузундан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.10—«Авамның школазы». Дамчыдылганы медицина эртемниниц доктору профессор Н. А. Тюрин чорудар.
18.40—«Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниц Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Кадыр-болгаш Маска» заводтуц вальцовщиги В. И. Дюжев-биле ужуражыышкыны.

КЫЗЫЛДАН

19.30—Чарлалдар.
19.35—20.30—«Ыанамышкынар чадырлары». Урам-чечен телефильм.

Агаар

Бөгүн республикага эдир булуттаар, хүндүс чамдык черлерге биче хар чаар, хадымарлаар, дүне булуттуг турда 25—30 градус, а каанныг бөөрге 36 градус чедир соор, а хүндүс 14—19 градус соор. Автоурактарга кеску болур, ынчалза-даа эртен туманнаар. Кызылга эдир булуттаар, хар чагбас, хадымарлаар. Агаарның температуралы дүне 32—34, а хүндүс 16—18 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Дөрт мушкетерлар» 10.00, 12.40, 15.20, 18.00 20.40. «Мультфильмнер чыындызы». 9.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эң чараш аът» 9.00, «Киноклуб: Дириг амытаннар дугайында» 10.50, 12.40, 14.30, «Дан хаалары ошкашкан» 16.20, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тураскаал» 9.30, 11.00, «Читкен чаглак» 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночыынды» 11.00, 12.30, 14.00, «Дульскийлер» 15.50, «Албан айы-биле мнакшыл» 17.30, 20.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Кардиналга удур дөрт» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Эң чараш аът» 9.00, «Киноклуб: Дириг амытаннар дугайында» 10.40, 15.20, «Дөрт мушкетерлар» 12.40, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аян-чоруктар хады» 15.00, «Дульскийлер» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дан хаалары ошкашкан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуц 2-24-63, редакторнуц оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарларының 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниц 2-37-13, пропаганда киллизиниц 2-31-75, культура киллизиниц 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниц 2-21-47 үлетүр киллизиниц 2-22-64, чагаа киллизиниц 2-41-27, информация киллизиниц 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2746.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелеланган типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01440.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (10887) | 1978 чылдың декабрь 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязы дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңына болуп эрткен. Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Сессия Дээди Советтиң мандат комиссиязының даргазы депутат **Н. С. Бойдунуң** илеткелин дыннаан, мөчээн депутаттың орнунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Тес-Хемниг 102 дугаар соңгулда округундан соңгуткан депутат **М. С.-Б. Арапчорнуң** бүрүн эргезин хүлээп көөр дугайында доктаалды хүлээп алган.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш оон ажылдаарының чурумун депутаттар бир үн-биле бадылаан.

Сессияның чугаалашкан айтырыглары:

1. Тыва АССР-ниң 1979 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайы база 1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайы.

2. 1979 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1977 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет болгаш эдырлар аайы-биле доктаамал комиссияларының эдеринчи илеткели.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлу төлевилелиниң дугайы.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

1979 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1978 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Күрплан комитединиң даргазы депутат **М. С. Салчак** кылган.

Дараазында 1979 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында база 1977 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң сан министри депутат **Б. К. Будегечиев** кылган.

Үстүнде айтырыгларың талазы-биле эдеринчи илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының өмүнээзинден план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссияның даргазы депутат **М. К. Шыырап** кылган.

Үстүнде айтырыглар талазы-биле сессияга санал бергеннер болза: СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары депутат **К. А. Маспык-оол**, Кызылдың мебель фабриказында бригадир депутат **Т. И. Манова**, Тыва АССР-ниң культура министри депутат **М. С. Хомушку**, Бии-Хем райкүүском даргазы **М. К. Дамчай**, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат **Д. С. Данзын-оол**, республиканың садыг министри **Х. А. Салчак**, «Кара-Хаак» совхозта ногаа звенозунуң удуртукчузу депутат **Л. И. Немцова**, «Торгалыг» совхозта партком секретары депутат **В. Б. Бюрбю**, «Чаа орук» совхозта инек кадарчызы депутат **П. Б. Дандаа**.

Тыва АССР-ниң Күрплан комитединиң даргазы депутат **М. С. Салчак** түүнел сөс чугаалаан.

1979 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун депутаттар бир үн-биле бадылаан. 1978 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында доктаал база бир үн-биле хүлээп алдынган.

Дараазында Тыва АССР-ниң сан министри депутат **Б. К. Будегечиев** түүнел сөс чугаалаан. 1979 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун сессия бир эп-сеткилдиг хүлээп алган. 1977 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында доктаалды сессия хүлээп алган.

Сессия хүн чурумунуң дараазында айтырыын чугаалажырынче киргеш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлунуң төлевилелиниң дугайында Хоойлу төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияның даргазы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **С. К. Красныйның** илеткелин дыннаан. Бо айтырыг талазы-биле Чөөп-Хемчик райкүүском даргазы депутат **Б. Б. Чюдюк**, Ак-Довурактың 42 дугаар тудуг эргелелиниң нормировщиги депутат **О. Л. Федорова**, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң секретары **С. Д. Киров** олар санал берген.

Илеткелчи С. К. Красный допчу сөс чугаалаан сөолүнде «Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузун депутаттар бир үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат **Н. П. Фёдоров** кылган. Дээди Советтиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында доктаалды сессия хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязы ооң-биле бодунуң ажылын дооскан. Сессияның дугайында делгеренгей отчётту солуннуң дараазында номериге парлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы декабрь 17-де Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Н. П. Федоровтуң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязын эрттирери-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

1979 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база 1978 чылдың планының канчаар күүсеттинин турарын, 1979 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин база 1977 чылда бюджет күүселдезинин отчёдун баш удур көөр талазы-биле Тыва АССР-нин Дээди Совединин план-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының ажылының түпнелдериниң дугайында план-бюджет комиссиязының даргазы М. К. Шыырптың дыннадының Президиум дыннаан, комиссиялар дыка улуг ажылдарны кылганын. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге үстүнде айтырыглар талазы-биле киирер түпнелди белеткээнин демделээш, дыннадыгны медээ кылдыр хүлээп алган.

Доктаамал комиссияларның киирген сүмелериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларның күүселдезиниң чоруп турарының дугайында бижимел-информацияларны доктаамал комиссияларга бир ай хуусаа иштинде киирерин республиканың Күрплан комитединге, министерстволарга, ведомстволарга болгаш Кызыл хооркүүскомга, райкүүскомнарга Президиум дааскан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында ол Хоойлуну белеткээр талазы-биле комиссияның даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунун Секретары С. Х. Красныйның илеткелин дыннаан, Дээди Советтиң Президиумунуң комиссиясының үре-түпнелдиг ажылдаанын болгаш аңаа комиссияның кежигүннериниң, депутаттарның, активтериниң идепкейлиг киришкенин демделээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлунуң төлевилелин Дээди Советтиң онгу сессиязынга чугаалажып көөр кылдыр киирерин Президиум доктааткан болгаш бо айтырыг талазы-биле илеткел кылырын Хоойлуну белеткээр талазы-биле комиссияның даргазы С. Х. Краснийга дааскан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязының хүн айтырыгларының болгаш ажылдаар чурумунуң дугайында санаалдарны Президиум чугаалажып көргеш, чогуур доктаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралы

Бо чылдың декабрь 17-де Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал болгаш өске-даа комиссияларының каттышкан хуралы план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссияның даргазы М. К. Шыырптың даргалааны-биле болуп эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң 1978 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база республиканың 1977 чылда Күрүне бюджединиң канчаар күүсеттинин турарын адырлар аайы-биле доктаамал комиссияларының, аныяктар хөрөзиниң талазы-биле, хөрөженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының талазы-биле, не болгаш чаштың камгалаар талазы-биле комиссияларның көргениниң түпнелдерин база Тыва АССР-ниң 1979 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелин болгаш 1979 чылда Күрүне бюджединин төлевилелин баш удур чугаалажып көргениниң түпнелдерин үндүрген.

Планның болгаш бюджеттиң чогуур белүктерин болгаш чүүлдерин өөренип көргеш белеткел комиссияларының дыннадыгларын база түпнелдерин үк хуралга чугаалажып көргеш, план болгаш бюджет талазы-биле түпнелдерин комиссиялар бадылааш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының онгу сессиязынга бо талазы-биле эдеринчи илеткел кылырын план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссияның даргазы М. К. Шыырапка дааскан.

Доктаамал комиссиялар бо чылдың планының база эрткен чылдың бюджединиң күүселдезинде чамдык четпестерин чайладыр, келир чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседирингге курлавырларны чөп ажыглаар талазы-биле чогуур сүмелерин министерстволарга, ведомстволарга, улус депутаттарының черчер Советтериниң күүскомнарынга киргилээн.

Доктаамал комиссияларның каттышкан хуралынга оларның кежигүннери идепкейлиг киржип, боттуг санал-оналдарны бергилээн. Хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң харысалгалыг ажылдакчылары, хамаарылгалыг министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары олурушкан.

БАШТАЙГЫ ТУРБИНАНЫ АЖЫЛДАТКАН

1963 чылдың күзүнүнде, буурул баштыг Саян дазның аар ийиниге, Карл кызаазынга чер шинчилекчидери ажылын доозуптары билек-ле, тудугжулар чедип келгеннер. Сентябрының 12-ниң хүнүнде олар хемниң оң талакы эриниге турар котлованның чалдаашкынын эгелей бергеннер. Ооң-биле Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу эгелеп, үзүксоксаал чокка чоруп келген. Ооң соонда тудугнуң төөгүзүнге уттундурбас хүннер: гидробелдирниң кол тудуунуң таваанга баштайгы бетонну кутканы, плотинаның тудуун эгелээни, Енисейниң уунун боору, баштайгы турбинаның Невада хоорайдан келгени... дээш, өске-даа болуушкуннар демделеттиңген.

Гидротудугжуларның хөй муң кижилиг коллективи бүгүн база бир опза болуушкунну демделээннер: төлевилелде көрдүнген он агрегаттарның баштайгызы ажылдап эгелээн болгаш «ЛЭП-500» электри шугуму-биле Саянның девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң бүдүрүлгелериче дамчыттынып эгелээн. Бо дээрге үүгле бистиң чуртта эвес, харын база бүгү делегейде эң улуг дээш электри станциязының төөгүзүнге уттундурбас хүн боолп артар. Енисей коммунизм тургузуушкунунга база бир, эң күчүлүг гидроэлектростанцияны берип, ооң эрге-ажыы дээш ажылдап эгелээн!

Бистиң чурттуң бежен ажыг станцияларының болгаш бичии улустарының төлөөлекчилери—янзы-бүрү профессияның тудугжулары, специалистери, механизаторлары Саян-дааның эдээнге база бир күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. Оларның аразында Иркутскиниң, Братскиниң, Красноярскиниң ГЭС-терин тудушканнар-даа, комсомолчу путёвка-биле болгаш боттарының күзел-соруу-биле келгеннер-даа бар. Үүгле комсомолчу-аныяктарның бригадалары безин мында бежен ажып турар. Оларның иштинден он бир бригадалар Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының болгаш тайбың тургузукчу ажыл-иштиң сураглыг кижилериниң аттарын төлептин-биле эдилеп турарлар.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы турбиназының ажылдап эгелээни Тыва АССР-ге, ооң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдеринге онза улуг ужур-дузалыг. Кадыр-берт Саян сынарың ажылдыр Тываже ЛЭП-500-түң демир суургалары ажыр базын, ону дамчыштыр электри энергиязын чорударынга белеткеп турары билдиңгир.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң плотиназы 245 метр бедик боон, ону тударынга барык он миллион кубометр бетонну кудар. А плотина бир километр ажыг черге шойлун чоруткан болур. А бо чылдың октябрь айының эгезинге чедир үш миллион кубометр гидротехниктиг бетонну кутган. Ол кайы хире хемчээлдигил дээрзин билип алыр дизе, мындыг деннелге солун: 1970 чылдың октябрь айындан эгелээш, баштайгы миллион кубометрге чедир орук үш хире чыл үргүлчүлээн, а ийи дугаар миллионга чедир — бүдүн-чартык чыл негеттинген. Ынчаарга бо чылдың он на айларының иштинде үш дугаар миллион кубометр бетонну салып четтигинкей! 1978 чылдың август айы эңне үре-түүнелдиг болган; гидробелдирниң кол-кол тудугларынга 153 муң кубометр бетонну салган. Суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының тудуунуң төөгүзүнге ындыг болуушкун бистиң чуртка болгаш даштыкыгадаа болуп көрбээн!

Амгы үүс чылдың ол эң улуг тудуун (Саян эдээнде ГЭС тудуун ынчаар адап турар) кылырынга бүгү чурт киржип турар деп дорту-биле чугаалап болур. Ооң тудугжулары боттарының соруктуг күш-ажылы-биле Төрээн чуртту өөртүп турар. Ында мурнакчы коллективтер, тус-тус кижилер дыка хой. Кол тудугнуң бирги эргелелинде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Михаил Лесниковтуң удуртканы участогунуң күш-ажылчы эдиштиннери бүгүн бүгү чуртта аддаргаан. Онгу беш чылдың он бир аңларының иштинде ооң бызаңчы бетончулары 402 муң кубометр хемчээлдиг бетонну салып, чыл даалгалын күүседипкен. Ол дээрге, гидротудугга эрткен чылын салдынган бүгү бетонның чартык кезин-дир. Ол-ла участоктан коммунист Михаил Мащенкога удурткан «Комсомольская правда» солун аттыг бригада база-ла шылгарацгай чедиштиннинг болган: ол чыл даалгазын адды муң кубометрге ажырып, 140 муң кубометр бетонну чыл эгезинден бээр салган.

Валерий Позняковтуң удуртканы Ю. Гагарин аттыг, Михаил Полторанның — Совет Эвилелиниң Маадыры, совет разведчик Кузнецов аттыг, Федор Горбацёвтуң Кубаның национал маадыры Эрнесто Че Гевара аттыг бригадалары база-ла социалистиг чарыштың бирги черин эзлээн.

Баштайгы агрегаттың кезектерин эптеп тургузарының ажылы шалыпчы өзу-биле кылдынгашын демделээр херек. Монтажчылар өзулуг күш-ажылчы чогаадыкчы чоруун көргүскеннер. Генераторнуң статорун мооң мурнундагы станцияларга ышкаш, заводка эвес, а шуут-ла тудуг черинге эптээн. Ол нарын болгаш берге ажылды Ленинградтың «Электросила» каттыжыышкынының специалистери болгаш ажылчыннары төлевилел өзугаар чогуур хуусаазындан эрте кылып доосканнар. Херектиг ужуру болза статорнуң 600 тонна аар деңнелиг бүгү-ле кезектерин заводка эптээш, Саян-Шушенск тудуунга кандыг-даа транспорт-биле эккеп шыдаттынмас турганында болган. Ынчангаш ону заводка эвес, а кезектеп эккелгеш, шуут-ла тудуг черинге эптээр деп шиитпирлээн турган.

Бүгүн ол агрегат ажылдап эгелээн! Енисейниң суу 60 метр бедиктен шурап баткаш, генераторну ажылдадыр, дугуйнуң дендиг улуг хүртүлерин тырыккылап эгелээн.

Бо чылдың октябрьның ийиниг хүнүнде Евгений Чечильдиң гидромонтажчылар бригадазы плотинаның кыдыындан Енисейниң суунуң агын бадын чыткан хаалгазын кылын демир эжик-биле дуглаппкан болгаш кылымал далай тереңнеп, суг хоолбээ тургустунун эгелээн. Бо хүннерде хоолбектиң тереңи чеден метр чедип турар. Ол—баштайгы агрегаттың ажылдаарынга четчир деңнел-дир. Саян далайы долузу-биле тургустунганда ооң суунуң хемчээли 31,3 миллиард кубометр болур. Ол болза Красноярскиниң далайындан барык ийи катап хой-дур.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегады ажыглалда кирген. Онгу беш чылдың тончуузунге чедир ооң беш агрегаттары Сибирниң хоорайларынга, суурларынга, үлестүр бүдүрүлге черлериниң чиик ортектиг энергиязын бере бээр. А гидротудугжуларның мурнунда кажаттызындан-даа харыысалгалыг, улуг сорулгалар салдынган. Бир эвес бо чылын 1.450 муң кубометр бетонну кудар даалгалыг болза, олар келир чылын 1.800 муң кубометрни салыр ужурлуг. Часкы үерлээшкиге чедир плотинаны ам-даа 25 метр бедидир тудар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегадының ажылдап эгелээни гидротудугжуларны чаа-чаа күш-ажылчы чедиштиннерже сорук киргип турар.

И. КУЛЕШОВ,
«Огни Саян» солуннуң ажылдакчызы.

Делегейде суг күжү-биле ажылдаар эң улуг гидростанцияларның бирээзи—Саян-Шушенск ГЭС-тиң бирги агрегады бөгүн ажылдап эгелээн.

Сибирьниң хемнеринге гидроэлектростанцияларның белүүн тудары амгы үеде колдуунда дооступ турар. Делегейде эң күштүглерниң бирээзи Саян-Шушенск ГЭС-тиң бирги агрегады бөгүн ажылдап эгелээн. Ооң плотиназының бедии—245 метр, узуну — 1 км ажыг. Енисейниң 200 ажыг метр бедиктен шурап баткан суу ажылчын 10 турбиналарның бирээзин-не 640 муң киловатт күчүлүг кылдыр ажылдадыптар. 30 чылдарда бистиң чуртувустуң эң улуг күчүлүг ДнепроГЭС-тиң күчүзү Саян-Шушенск ГЭС-тиң 10 турбиналарының үүгле чаңгызының күжүнге деңдир.

СИБИРЬНИҢ КҮЧҮЛҮГ ЭНЕРГЕТИКАЗЫ

Онгу беш чылдың дөртку чылы — 1979 чылдың бүдүүзүнде, делегейниң эң улуг гидростанцияларының бирээзи 6,4 миллион киловатт күштүг Саян-Шушенск ГЭС баштайгы үлетнүр тогун берип эгелээн.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң мурнунда үеде специалистерниң мурнунга ындыг улуг, белен эвес сорулгаларны салган чаңгыс-даа станция совет гидроэнергетиканың төөгүзүнге турбаан. Ол сорулгаларны боттандырары «делегейге бирде дугаарында» деп состербиле холбашкан. А гидробелдирни тудуп тургузарынга холбашкан 100 ажыг чогаадылга херечилелдерин авторларга тывысканы—ооң хереченин.

«Гидропроект» институттуң Ленинградта салбыры—гидробелдирдер төлевилелиниң талазы-биле бистиң чуртувуста эң улуг организацияларының бирээзи. Ол коллективтиң төлевилели-биле 60 чыгыы гидроэлектростанциялар туттунган. Оларның аразында совет гидроэнергетиканың баштайгызы Волхов ГЭС, 6 миллион киловатт күчүлүг, ССРЭ-де эң улуг Красноярск ГЭС база бар.

Сибирьниң хемнерин специалистерниң сонуургал турары таварылга эвес. Үүгле дээрге, Совет Эвилелиниң бүгү гидроэнергия курлавырларының 60 хуузу аңаа хамааржыр.

— Саян-Шушенск ГЭС-те ышкаш, бетондан кылган ындыг улуг тудуг кажан-даа кылдынмаан. Үүгле дээрге ынчан, бөгүнгү совет гидротудугжуларның шиитпирлеп турары ышкаш ындыг сорулгалар салдынмаан турган—деп, төлевилелдиң кол инженери Александр Ефименко чугаалады.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң ады безин совет кижилерге ханы уткалыг. Эрткен үүс чылдың 3 чылын хаанныг эрге-чагырганың шолулгеанинге В. И. Ленинниң эрттиргени Шушенскиден каш-да он километрде ол туттунган.

Юрий ШИНТИКОВ,
ПМА-ның корр.

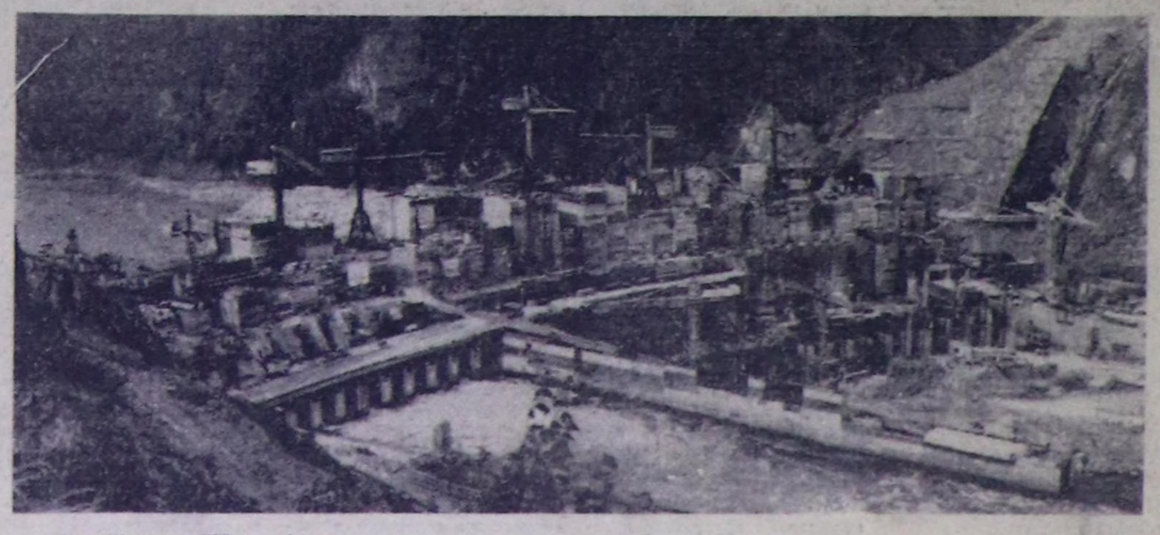

Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегадын ажылдадырының бүдүүзүнде.